

Straipsniai ir pranešimai

SUKILIMAS AR ŠIAIP MAIŠTAS?

Edvardas Gudavičius

Profesorius emeritas
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
Tel. 268 72 88
El. paštas: egudav@gmail.com

1. Mykolo Glinskio veiksnių vertinimo tradicija (-os)

Sukėlęs 1508 m. Lietuvos karo veiksmus su Rusija Mykolo Glinskio maištas iki šiol vertinamas įvairiai ir nevienareikšmiškai. Svarbus politinis įvykis įvairiu mastu ir įvairiu požiūriu minimas bei aptariamas literatūroje, tačiau visų vertinimų esmę galima apibrėžti dviem pagrindinėmis kryptimis, faktiškai labiausiai siekiančiomis nusakyti pradinių M. Glinskio ginkluotų veiksnių motyvaciją. Ir platesniuose ar siauresniuose sintetiniuose istorijos kursuose, ir specialesnėse apybraižose galima pažymėti abiejų kryptių konfesinių (kartu ir etninių) prieštaravimų priežastingumo akcentą (jų matymą ar nematymą). Konfesinė motyvacija nėra vienintelė įvykius lėmusi priežastis. Vis dėlto gana ryškiai šaltiniuose (ne)atsispindintis motyvas leidžia pagal jį bene lengviausiai sugrupuoti nurodytas vertinimų kryptis ir išryškinti bent kai kuriuos vyraujančias nuomones paveikusius šaltinius bei darbus.

Labiausiai į konfesinę motyvaciją orientuotą kryptį galima pradėti vertin-

ti nuo M. Liubavskio „Lietuvos–Rusijos valstybės istorijos apybraižos“: autoriui M. Glinskio veiksmai tėra rusų siekių pereiti Maskvos valdinytėn epizodas, kovos, kilusios kitą dieną, tapus didžiuoju kunigaikščiu Zigmantui Senajam, atsinaujinimas; dar prieš karo veiksmus M. Glinskis nusiuntė didžiajam Maskvos kunigaikščiui prašymą apginti stačiatikius nuo katalikiškos prievartos¹. Sovietinė historiografija perėmė šitokį vertinimą, iš esmės niekuo nepakeisdama². O asmeninių M. Glinskio motyvų akcentas jau nuo pat pradžių išryškėja XX a. pradžios Lietuvos istoriografijoje. Maironis pažymėjo: „Galop matydamas [M. Glinskis – E. G.], kad jo rolė Lietuvoje baigta, surinkęs savo raitarijos apie 700, nakčia užklupo savo didžiausį priešą Joną Zabžezinskį, Lietuvos marčelgą, nužudė jį ir jo žmoną ir su savo šalininkais persidavė maskoliams, tuomet jau

¹ *Любавский М. К.* Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. Москва, 1915, p. 205.

² *Очерки истории СССР. Период феодализма, конец XV в. – начало XVII в.* Москва, 1955, с. 152, 711.

kariavusiems prieš Lietuvą.³ A. Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje“ Z. Ivinskis M. Glinskio veiksmus irgi kildina iš jo asmeninių motyvų ir jų realizavimą sieja su pasidavimu didžiajam Maskvos kunigaikščiui⁴. Asmeninių motyvų akcentas, be abejo, pažymėtinas, bet apie konfesinę koliziją čia taip pat neužsimenama. Su M. Liubavskiu Z. Ivinskį (kaip ir Maironį) sieja jau susidariusios gudų tautos požiūrių ignoravimas. Rezultatas bendras, nors motyvai priešingi: M. Liubavskis mato gudus tik kaip rusus, lietuvių autoriai apskritai jų nemato. Jų vertinimas beveik sutampa su tuo metu lenkų literatūroje vyravusia nuomone, kurią randame ir W. Smoleńskio išverstoje į lietuvių kalbą „Lenkų tautos istorijoje“ (skirtumas tik toks, kad W. Smoleńskis nemato ir Lietuvos)⁵. O šiuo metu turintys galimybę pasakyti savo nuomonę baltarusiai kaip tik ir pradeda kalbą nuo ignoruojamų savo protėvių: „Mykolas Glinskis su „savo brolija“ sumanė ne ką nors kita, kaip sukurti savarankišką kunigaikštiją, remdamiesi didžiosios Lietuvos, Rusijos, Žemaičių kunigaikštijos „rusų“ elementu.“⁶ „M. Glinskio sumanymui“ (visiškai neironizuojant) ir skirtas šis darbas, o pavartodami terminą „rusai“ (čia akcentuoju būtent kabutes), šios knygos autoriai parodė kur kas geresnį jų protėvių etninio įvardijimo problemos išmanymą už mūsų istoristų sumanytus *kanceliarinius slavus*. Tačiau savarankiškos

³ Maironio raštai, t. 4. Lietuvos praeitis. Ketvirtoji laida, žymiai perdirbta. Kaunas, 1926, p. 156.

⁴ Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. Kaunas, 1936, p. 202.

⁵ *Smoleński's V*. Lenkų tautos istorija. Kaunas, 1925, p. 106.

⁶ Нарысы гісторыі Беларусі у 2-х частках. Мінск, 1994, ч. 1, с. 128.

kunigaikštijos *sumanymą* lydi ir Rusijos pagalbos pasitelkimas jam vykdyti⁷. Šioje „Baltarusijos istorijos apybraižoje“ bent jau nekonkretinamas M. Glinskio maišto pradžios ir Rusijos karo veiksmų chronologijos santykis.

Čia teko peržvelgti sintetinius darbus (jų sąrašą galima plėsti iki begalybės). XX a. pirmojo trečdaliao platesnės temos, bet reikalaujančiose nuodugnesnio M. Glinskio veiksmų įvertinimo lenkų istorikų studijose vienaip ar kitaip šio istorinio personažo asmeninių motyvų ir Rusijos įsikišimo į kilusį konfliktą veiksniai (ir ne tik jie) jau kaip tik susilaukia daugiapusio vertinimo, o tai labai svarbu pačiai konflikto užuomazgai nušviesti⁸, tačiau išleista iš akių lietuvių diduomenės santykių esmė. Bene geriausiai Glinskio klausimą aptarė, taikliai ir kruopščiai įvertinęs surinktus duomenis, B. Dundulis, parodydamas maištininko motyvų kitimą ir visą maišto situaciją susiedamas su 1507 m. Rusijos pradėtu karu⁹. Tačiau nereikia pamiršti, kad autorius rašė griežtos savicenzūros sąlygomis ir turėjo visapusiškai pasverti kiekvieną savo žodį ir šio žodžio vietą tekste. Vengdamas ką nors pasakyti „blogai“, B. Dundulis kai kur neišryškino motyvacijos akcentų ir susilaukė nuo kategoriškų vertinimų (šiandien lieka tik stebėtis, kad net ir tokia autoriaus pozicija nebuvo sudrausta).

⁷ Ten pat, p. 129.

⁸ *Finkel L*. Elekcja Zygmunta I: Sprawy dynastji Jagiellońskie i Unii polsko-litewskiej. Lwów, 1910, s. 105–107, 115–118, 230–234, 245–246 (iškeliamas Glinskio veiksmų motyvacijos chronologinio skyrimo klausimas); *Kuzmińska M*. Olbracht Marcinowicz Gasztold. Działalność Olbrachta Gasztolda 1503–1522 // *Ate-neum Wileńskie*. 1927, roczn. 4, zes. 12–13, s. 352–361.

⁹ *Dundulis B*. Lietuvos užsienio politika XVI a. Vilnius, 1971, p. 61–64.

2. Tradicinis lietuviškasis (ne)vertinimas

Karui su Rusija pasibaigus 1508 m. spalio 8 d. taikos sutartimi, tų pačių metų lapkritį susirinko Vilniuje seimas, sprendęs maištininkų bylas; vyko tardymai, davus parodymus ir pateikus išsisukinėjimo skundus – bausmės¹⁰. Įkalinimai, konfiskacijos, tyrimai, apklausos ir amnestijos lėmė reikalingus ir nereikalingus įslaptinimus, jų saugojimą ir nutekinimą, verčiantį imtis pakartotinių įslaptinimo priemonių. Todėl beveik neturime betarpiškos lietuviškos informacijos apie tų metų žmonių santykius ir poelgius, išskyrus tik visos tos raizgalynės padarinius. Apie juos yra gana išsamūs Alberto Goštauto atsiliepimai, bet M. Glinskio bylos metu jis kaip tik buvo įtartas ir įkalintas (paskui paleistas)¹¹. A. Goštauto areštą lėmė mažai tikėtini kai kurių M. Glinskio šalininkų parodymai¹². Kita vertus, yra duomenų apie A. Goštauto santykius su kitais didikais kaip tik iš M. Glinskio avantiūros užuomazgos meto ar šių didikų elgesio jį represuojant. Esamomis aplinkybėmis jo parodymai reikalauja visapusiško dėmesio.

A. Goštautui vadovaujant kodifikuoto I Lietuvos Statuto kai kuriuos nuorašus lydinčioje Bagdono Semaškos (Septynmečio) Goštautų panegirikoje apie M. Glinskį ir jo bylą neužsimenama¹³. Bagdonas sa-

¹⁰ Любавский М. Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждений в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства. Москва, 1900, с. 181, 190.

¹¹ Ten pat, p. 190.

¹² Kuzmińska M. Min. veik., p. 360; Finkel L. Min. veik., p. 101.

¹³ Lazutka S., Gudavičius E. Deodato Septenijaus Goštautų „Panegirika“ (toliau – Deodato...) // Lietuvos istorijos metraštis. 1976 metai. Vilnius, 1977, p. 82–84.

kosi „surašęs šį teisyne“¹⁴, vadinasi (nesiaiškinant, kurią Statuto redakciją jis turi galvoje), panegirika anksčiausiai galėjo atsirasti tik 1529 m. Viešame dokumente, turėjusiame lydėti paties A. Goštauto (ar jam pavedus) parašytą Zigmanto II panegiriką¹⁵, vengta užsiminti apie tuos jo nuopelnus M. Glinskio istorijoje, kuriuos jis išdėsto savo 1525 m. memoriale didžiajai kunigaikštenei Bonai. Tačiau kitus Goštautų nuopelnus Bagdonas mini, aprašydamas ne tik patį Albertą, bet ir jo tėvą Martyną bei senelį Joną¹⁶. Memoriale Bonai A. Goštautas kalba daugiausia (ar netgi vien) apie savo nuopelnus 1508 m. Tai ne vieša, o diskretiška kalba, viešai nepriemant tų įvykių, kuriuose didysis kunigaikštis, žiūrint A. Goštauto akimis, pasirodė neobjektyvus ir nedėkingas. Kiek ši diskretiška informacija paveikė ar galėjo paveikti viešąją opinią, kurią labiausiai pažinti, deja, galime tik iš tam tikro laiko atstumo naracijios? Peržvelkime Lietuvos kronikas (išskyrus 1-ąją poziciją, tai vidurinio sąvado nuorašai)¹⁷.

Seniausiojo teksto požymiais būdingas vidurinio sąvado Krasińskio nuorašas šių XVI a. įrašų dar neturi¹⁸. I lentelėje aki-

¹⁴ Ten pat, p. 82: „Ego Deodatus Septennius, notarius magnifici Alberti Martinidis Gastolth <...> ex mandato eius clemencie <...> scripsi iura hec...“

¹⁵ Lazutka S., Gudavičius E. Pirmasis Lietuvos Statutas (toliau – PLS). Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė. Vilnius, 1963, t. 1, d. 1, p. 50; Jansas R. Alberto Goštauto pagyrimas Žygimantui Senajam (1529) / A. Jovaišas. Žygimanto, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos, Mazovijos ir kitų didžiojo kunigaikščio ir pono bei tėvonio, pagyrimas // Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5. Šešioliktojo amžiaus raštija. Vilnius, 2000, p. 59–64, 65–74.

¹⁶ Gošt. pan., p. 82–84.

¹⁷ Naudojami: Полное собрание русских летописей (toliau – PSRL). Москва, 1980, т. 35. Leidinio puslapiai nurodomi I lentelės 3-iajame stulpelyje.

¹⁸ Ten pat, p. 144.

vaizdžiai susipriešina trumpi 1 ir 3 bei ilgi 2 ir 4 pozicijų įrašai. Pirmojoje poroje senesne laikytina 1-oji pozicija: čia nurodomas tik Zaberezinskio nužudymas, o 3-iojoje jau užsimenama apie Gliniskio pa-

bėgimą į Maskvą. Kad tai būtent intarpas, rodytų metų (nors ir klaidingas) parašymas (nors nesiryžtu neigti ir ilgesnio protografo teksto, darant šį intarpą, sutrumpinimo). Be kita ko, Trumposios kronikos lapo po-

I lentelė

Poz.	Nuorašai	Pslp.	Tekstai
-1-	-2-	-3-	-4-
1	Trumpoji kronika	192	1508. Gliniski Zabrzezinskiego zabil pot lati bożego narodzenia tysięc piećset osmege
2	Raczyńskio (Poznanės)	167	Князь Костентин Острозский з везеня з Москвы приберг до Литвы в лето божого нароженя 1508. Того же году в Литве князь Михаило Глинский Заберезинского забил таким способом, <i>иж видел Глинский, же был от всех опузон. С тое неласки королевское, маючы сэриэ скрваеное против Янови Заберезинскому, розумеючы, то з его прычыны быти. Скоро король выехал з Литвы на сэим до Петрыкова, зостал в Литве; угледевишы свои час зъехал на Яна Заберезинского, маршалка великого до двора его, который ест через рэку от места Городна концу мосту, о першой године в ночи взял его з ложа у одной кошули, и казал стяти турчыну, своему слуге. Голову его через место Городно на древцу вести казал, потом у озеро в колку милях укинено. Розумел тому Глинский, иж порушил короля и паны литовские, приятели небожыковые, против себе. Збирал прыятели одны кривные, другие за пенязи, так з руси яко з литвы, звлаща брата Василя Глинского, который ему подал замки королевские свое люди, к тому за пенези прынявши умыслил моццю королю отпирать. А потом обачылся, иж моццю такое мети не мог, зъехал до Москвы з скарбы и з прыятели своими до князя великого московского Василья Ивановича. И много в тот час замков русских подали великому князю московскому, то ест князь Михаило Мъстиславский подался з городом своим Мстиславлем, князи Друцкие подалися з городом своим Друцком, Оръшу, Крычев и Мозыр за приводом Глинского Москва были осели.</i>
3	Rumiancevo	213	Глинский стял Заберезинского и з земли побег на Москву лета божа нароженя 1520 году.
4	Jevreinovo	234	1508 <...> Того же лета князь Михаило Глинский Заберезинского убил в Городне и поехал к Москве з братом своим, с князем Василем Глинским. И многие люди пристали к нему и много городов передалося были к Москве: князь Михаило Мстиславич и з городом своим Друцким, и Ршу, и Кричов, и Мозыр москва была осели.

pierius seniausias¹⁹. Raczyńskio nuoraše yra žinutė apie Konstantino Ostrogiškio pabėgimą iš rusų nelaisvės, tai rodytų I lentelėje esantį šio nuorašo tekstą (pateikus žinutę apie Glinskį) susiformavus kiek kitaip ar net iš kitokių protografų negu 3-iojoje ar 4-ojoje pozicijoje esančiose Rumiancevo ir Jevreinovo nuorašų ištraukose. Tačiau Rumiancevo nuoraše ji yra kitoje vietoje ir su dar viena žinute apie M. Glinskio padarytą žmogžudystę²⁰. O visose keturiose I lentelės pozicijose beveik vienodai sakoma apie Jono Zaberezinskio nužudymą. Pastorintuoju šriftu išskirta atkarpa visiškai sutampa Trumpojoje kronikoje ir Raczyńskio nuoraše, nors pastarasis jau yra gudiškas, o ne lenkiškas; liko net polonizmas *забул* (*zabić*). Rumiancevo nuoraše matome jo sinonimą *стял*, bet tai irgi polonizmas (*ścinać*). Ir tik Jevreinovo nuoraše randame gudiškąjį *убил*. Visa tai rodytų sakinį apie Glinskio padarytą žmogžudystę veikiausiai patekus į vidurinio sąvado nuorašus iš lenkiško teksto tokiu pavidalu, kokį matome Trumpojoje kronikoje, kuri ir leidžia nustatyti šio sakinio gairę *ad quem* (beje, Trumpojoji kronika įrišta viename foliante kartu su filigranistiškai seniausiu vidurinio sąvado Ališavos nuorašu²¹). Šis *ad quem* sietinas su XVI a. viduriu, bent man nežinant *a quo* (kol kas neatmetant ir 1508 m. galimybės, kuria vis dėlto mažai tikėčiau). Taigi I lentelės vidurinio sąvado ištraukos, imant visa jų apimtimi, vestinos nuo šio *a quo*, labai abejojant 1508–1540 m. chronologinės

atkarpos realumu, ir mažai ar visai neabejojant po 1540 m. Kitaip sakant, reikia kalbėti apie šių fragmentų įrašymo laiko atstumą, bet tai atstumas, telpantis į įvykio amžininkų gyvenimo metus. Sakinys apie Zaberezinskio nužudymą laikytinas seniausiąja teksto dalimi. Pats šis sakinys rodo, kas buvo svarbiausia jį parašiusiems žmonėms. Jie visų pirma matė dviejų galimiausiųjų didikų kivirčą. Kiek tai buvo realu – jau kitas klausimas. Kronikininkai dirbo didesniai ar mažesniai ponui, bet šių ponų cenzūra nebuvo viską matanti ir numananti. Sakinys užfiksavo kivirčo atomazgą, kaip *pačių ponų* reikalą, žiūrint eilinių raštingų žmonių akimis.

Vidurinis sąvadas kartoja Trumpąjį sąvadą (iki 1446 m.)²², o jo XVI a. įrašuose daug kur sekama M. Bielskio kronika (pirmas leidimas 1551 m.)²³. Tačiau reikia išsiaiškinti ne tik kas kartojama, bet ir kaip kartojama. Trumpoji kronika veikiausiai pasirodė anksčiau nei M. Bielskio kūrinys²⁴, o sakinys apie Zaberezinskio nužudymą kildintas iš jos pačios ar jos archetipinių ištakų. Kitas reikalas – teksto pratęsimas, kurį matome I lentelės 2-ojoje–4-ojoje pozicijose. Tačiau jis čia visur skiriasi, todėl apie kompiliatoriaus poziciją kai kas irgi pasakoma. Šiuo požiūriu 2-oji pozicija vėl susipriešina su 3-iaja–4-ąja: pastarosiose trumpai kalbama (po nužudymo) apie M. Glinskio pabėgimą į Maskvą, o Raczyńskio nuoraše prieš tai matome ištiesą įvykių seką, nurodant ir žudiko veiksmų motyvaciją (pabraukti žodžiai). Pabėgimas į Maskvą yra tik paskutinis veiksmas (to-

¹⁹ Vandenženkliai orientuoja į XVI a. vidurį – PLS, t. 1, d. 1, p. 125.

²⁰ PSRL, 1980, t. 35, p. 212: «В лето 7015, 25, индикта 11, в субботу, прибежит с Москвы князь Костянтин Иванович Озторозский. Тое ж зимы месяца февраля 5 день стял Глинский Заберезынского».

²¹ PLS, p. 125.

²² Jučas M. Lietuvos metraščiai. Vilnius, 1968, p. 70.

²³ Ten pat, p. 92–93.

²⁴ Plg. Jasas R., Jučas M. Lietuvos metraščiai // Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1986, t. 2, p. 585.

liau jau rašoma apie šių veiksmų padarinius). Jis kyla iš M. Glinskio ankstesnių veiksmų ir parodomas kaip jų rezultatas, bet tai jau nesusiję su J. Zaberezinskio nužudymo motyvais. Rumiancevo ir Jevreinovo nuorašuose tokios sąsajos irgi nėra. Čia tik konstatuojami du įvykiai ir įrašo prasmė nepasikeistų, jei tarp šių konstatavimų būtų padėtas taškas (Jevreinovo nuoraše toliau kalbama apie padarinius, bet tai jau ne kalba apie paskatas nužudyti).

3. Lenkų kronikų opinijos reakcija

Kaip į kalbas Lietuvoje reagavo platesnioji opinija Lenkijoje, reikėtų spręsti ne vien iš M. Bielskio kronikos. M. Glinskis kaip centrinė figūra, žengiant Zigmantui II į Lietuvos sostą, iškyla tiek Motiejaus Miechovitos²⁵, tiek Liudviko Decijaus²⁶ kronikose²⁷.

Abiejų autorių pasakojimą skiria visiškai skirtingas to paties siužeto (pastorintasis šriftas) išdėstymas. Miechovita labiau

II lentelė

Miech., p. 372–373	Dec., p. 61–62
<p>Igitur sicut dux Sigismundus de loco campestralium stationum, et de loco expeditionis contra Thartaros factae ex Lyda de moribundo rege auisatus erat, sic eo uita functo, praelati et Barones Lithuaniae pro ipso duce Sigismundo germano regis defuncti, festine in Glogouiam Slesiae miserunt. Erat enim dux Oppauiae, maiorisque Glogouiae, et Capitaneus supremus utriusque Slesiae. Qui propere per Posniam et Masouiam procedens in Lithuaniam deuenit. Et prius per ducem Michaellem Glynsky, se de <u>insimulata seditione</u>, hoc ipso occurso purgantem cum fautoribus suis inuitatus et exceptus est. <...> quia <u>suspicio</u> de Michaeli Vilnam cum <u>castris occupandi</u>. Idcirco decreuerunt uoluntati ultimae regis derogatumiri, et appositus est uicinus corpori beati Kazimiri germani praemortui. <...> Post praedicta eodem anno 1506, die Martis, uigesima Octobris, quae fuit translationis sancti Adalberti, Illustrissimus dux Sigismundus in magnum ducem Lithuaniae cum solennitate magna et subiectorum eius, etiam ducis Michaelis Glynsky iuramentis, sublimatus est.</p>	<p>-----Michael Helinskeus <...> Apud Alexandrum summam in fortunam adeptus, sat ea abusus, per felicitatem in ambitionem praeceps ruit. Primum paucis gratus deinde largitionibus amicos quaesiuit boni ferme omnes et ipse Sigismundus consuspecti. Postremo Alexandro aegroto in Lithuaniae principatum succedere ambitio fuit. Haec ita se habuisse <i>insimulatus</i> est Helinskeus. Constat tamen postquam Sigismundus ingressus erat Lithuaniam omnium primum fuisse, qui cum omnibus amicis illi obuam egressus pedibus eius prostratus Magniducatus Lithuaniae principem salutaret, addebant illi apud Alexandrum partae opes animum immodicum. Haec dum Sigismundus consilia aduentui in Lithuaniam praeuenerat, Helinskei res aperte inclinatae sunt eamque tunc Helinskeus mortalibus communem expertus est fortunam, ut felicibus temporibus amicos plurimos haberet, tum uero fortuna parumper mutante nullus foret.</p>

²⁵ Chronica polonorvm (1521 m. paleotipas) (toliau – Miech.).

²⁶ De Sigismvndi regis temporibvs. Liber III (1521 m. paleotipas) (toliau – Dec.).

²⁷ Naudojamasi: Miech. (kairėje II lentelės pusėje) ir Dec. (dešinėje II lentelės pusėje). Išskirti žodžiai mano – E. G.

konstatuoja, Decijus – pasakoja ar net aiškina. Todėl ir konflikto priežastį pirmasis nusako pora žodžių (bet dviejose vietose), antrasis – ištisu sakiniu (pabrauktas tekstas). Bet šios teksto vietos labiausiai pasakojimus ir jungia. Tai užsiminimas apie maištą (Miechovita tai pasako kaip tik šitokiomis sąvokomis, Decijus paaiškina daugeliu žodžių). Miechovitos žodžiai lyg ir nepaaiškina priežasties ištakų, tai tikriau padaro Decijaus sakiny. Aplinkos reak-

cija į tai abejur vienoda (kursyvas). Dvi-prasmybė (pačiuose tekstuose, o ne tarp jų) ir prasideda nuo šio kursyvu pažymėto žodžio. Jis (*insimulatus/-a*) gali reikšti ir įtarimą, ir apkaltinimą²⁸. Decijaus sakiny lyg ir kalbėtų už antrąją prasmę, bet esantis prieš jį sakiny aiškiai nusako įtarimą (*consuspectus*)²⁹. O šiaip šis kronikininkas šioje ir kitose vietose gana plačiai aprašo M. Glinskio konflikto su kitais Lietuvos didikais, į kurį buvo įtrauktas ir Zigmantas,

III lentelė

Dec., p. 59–61	Crom., p. 663–664
<p>Quoniam [Zigmantas – E. G.] vero anno 1506 pro sua consuetudine Alexandrum in Lithuaniaa agentem in Lithuania adire uellet, in itinere regem aegrotare illi nunciatum est, maturabat ille iter, dumque duodecim millibus passuum adhuc a rege distare uita excessisse percepit, quo nuntio accepto nihilominus locum mortis Alexandri (salubri capto consilio) adiit, <i>fama erat, si Sigismundus tam subito non uenisset, de rebus Lithuanicis ex quorundam factionibus prope desperandum fuisse, uerum dum et Senatus et populus suum principem uidissent. Iagellonis memoria et Sigismundi uirtus omne periculum uicere abiectis itaque factionibus Sigismundus mox Lithuanicis rebus 26 Octobris eodem anno praefectus est, et spes tunc summa pro consequendo paterno regno accessit.</i> <...> Sigismundus <...> in regem Sarmatiae atque Poloniae unctus et coronatus est <...> Praeterea ex ducibus magnatibusque Lithuaniae plurimi fuere. <i>Insignior caeteris Michael Helinskeus fuit, cuius apud Alexandrum summa autoritas etiam usque ad inuidiam non sine reip. incommodo creuerat.</i>*</p>	<p>Principem gratiae locum ex ea gente apud eum obtinebat Michael Glinscius dux Russus, uir elati animi, magnas que in Lituania opes et potentiam atque clientelas, Russorum praesertim eiusdem linguae et religionis hominum sibi comparabat. Aegre id ferebant Lituani proceres, aliaqui etiam Russis non satis aequi: <i>formidabant que, ne per occasionem is Alexandri orbitate contempta Lituaniae dominatum inuaderet, et ad suos Russos transferret. Quum etiam iactabatur uulgo, uere ne an falso, incertum est, Michaelem principatum affectantem Alexandro insidias flectere.</i></p>

* Sutvarkius skyrybą, kursyvu pažymėto L. Decijaus teksto pirmoji dalis turėtų atrodyti taip: *Fama erat: si Sigismundus tam subito non uenisset, de rebus Lithuanicis ex quorundam factionibus prope desperandum fuisse. Uerum dum et Senatus, et populus suum principem uidissent, Iagellonis memoria et Sigismundi uirtus omne periculum uicere. Abiectis itaque factionibus, Sigismundus mox Lithuanicis rebus 26 Octobris eodem anno praefectus est et spes tunc summa pro consequendo paterno regno accessit.*

²⁸ Kuzavinis K. Lotynų–lietuvių kalbų žodynas. Dictionarium Latino–Lituanicum. Vilnius, 1996, p. 433.

²⁹ Ten pat, p. 841 (*suspectus*). Decijaus tekste priešdėlis *con-* sutrauktas.

aplinkybes; kai ką sužinome ir iš Martyno Kromerio³⁰ (dalis šio teksto pateikiama IV lentelėje, nes Kromeris galbūt vaizdžiausiai parodo Zigmanto nepasitikėjimo ištakas).

III lentelės M. Kromerio kursyvu pažymėtame tekste aiškiai kalbama apie M. Glinskio siekį tapti Lietuvos valdovu mirus Aleksandriui (*per occasionem is Alexandri orbitate contempta Lituaniae dominatum inuaderet <...> Michaelem principatum affectantem*). L. Decijus šioje vietoje labai miglotai tepažymi kažkokių veiksmų ar grupuočių (*quorundam factionibus*) pavojų, kurį pašalina laiku atvykusio dinasto (Jogailaičio) pasirodymas, ir tik, visai nepaminėdamas čia M. Glinskio, vėliau aiškiai išskiria jį iš kitų Lietuvos didikų, jau kalbėdamas apie Zigmanto lenkiškąją karūnaciją. Abejūr apsidraudžiama (*Fama erat; uere'ne an falso, incertum est*), kad „taip žmonės kalba“ (*iactabatur uulgo*). Bet nepamirškime, kad II lentelėje matėme kur kas aiškesnį L. Decijaus tekstą. Vis dėlto ir ten, nurodydamas M. Glinskio kėslus, pats autorius pasiūstengia likti nuošalyje. M. Miechovitos ir L. Decijaus ištraukas galima laikyti ta pačia, besiskiriančia tik perdavimo niuansais, versija (jai priskirtinas ir M. Kromeris, bet tai jau vėlesnis, pateikiantis papildomų detalių, papildymas). Kaip ir kronikinę lietuviškąją, šią lenkiškąją versiją nuo aprašomų įvykių skiria tam tikras (maždaug tos pačios kartos gyvento) laiko atstumas. Sulig šia versija, valdant Aleksandriui aiškiai (kaip favoritas) dominavęs M. Glinskis kitų Lietuvos didikų buvo kaltinamas

³⁰ Martini Cromeri de origine et rebus gestis polonorum libri XXX. Basilea (1555) (toliau – Crom.). III lentelės kairėje pusėje pateikiamas Decijaus, dešinėje Kromerio tekstas (skyryba palikta kaip spaudinyje, išskirti žodžiai mano – E. G.).

(ar įtariamas) norėjęs užgrobti valdžią Aleksandro II ir Zigmanto II tarpuvaldžio metu. Štai čia reikėtų skirti šio kaltinimo fizinį veiksnį (jis iš tikrųjų aprašomas, bet jau nurodant Zigmanto valdymo laiką) ir jo atšvaitą tarpuvaldžio chronologijoje, siekiant paaiškinti ar parodyti to meto poelgių motyvus³¹.

Šioje lenkiškoje versijoje gerai matoma tarpuvaldžio ir pirmųjų Zigmanto valdymo mėnesių įtartinėjimų bei kaltinimų, taip pat pato situacijoje atsidūrusio didžiojo kunigaikščio delsimos atmosfera. Prarandant ar net ir praradusio savo hegemoniją Glinskio charakteristika (*homo factiosus*) logiškai veda į Zaberezinskio nužudymą, jau pradantį audringą tolesnių įvykių plėtotę. O Raczyńskio nuorašas (žr I lentelės 2-osios pozicijos kursyvinį tekstą) kaip tik ir parodo šį perėjimą iš vienos fazės į kitą. Tai ne šiaip sau ilgiausias pasakojimas Lietuvos kronikose. Jis priežastingai bei pagrįstai plėtoja įvykių seką ir gerai atstovauja lietuviškajai jų versijai. Ji lyg ir nedaug tesiskiria nuo lenkiškosios, tik čia konfliktas įgauna dviejų ponų (Glinskio ir Zaberezinskio) kivirčo formą. Apie didįjį kunigaikštį pagarbiai tylima (žr. kursyvinį tekstą). Bet nužudžius Zaberezinskį, jis atsiranda ir čia pasakoma esmių esmė, ko gerai nematome apžvelgtoje lenkų versijoje: žudikas *užkliudė valdovą*. Užkliudė ir ponus, bet jų priešiškus (*apleidimas*) dar nebuvo tik didžiojo kunigaikščio suteikiama (*ne)malonė*; tik jam išvykus *atėjo Glinskio valanda*. Tai, žinoma, lietuviško požiūrio (Raczyńskio nuoraše) esmė.

Miechovitos ir Decijaus pateikiama (ir Kromerio patvirtinama) kronikinė len-

³¹ Naudojamosi Dec. (IV lentelės kairėje pusėje) ir Crom. (IV lentelės dešinėje pusėje).

IV lentelė

Dec., p. 62	Crom., p. 671
<p>Helinskei itaque insimulata factio Ioanne Sabresinskeo Marsalco Magniducatus Lithuaniae auctore (ut fama erat) in apertum prodijt, hanc Helinskeus molestiam summam ratus iniuriam Sabresinskeo apud regem negocium fecit. Rex in re difficili consilio capto, ut ex re erat non putabat festinandum atque ita Helinskeus (ut illi uisum) iniuria affectus summo conatu apud regem ut decerneret, quid ea in contrauersia iustum esset postulauit tamquam importunius rem tentauit, quo plus illud inter opibus pollentes maturius agendum cognouit. Hinc 17 mensis Martij Wladislaum Hungariae Bohemiaeque regem Budam properauit, ubi dum spe frustratus esset, parum moratus in Lithuaniam acceptui tamen a rege litteris quo minus dilatio rerum famae atque honori suo dedecus esset futurum, redijt.</p>	<p>Contra Lituani proceres Vilnae, iuxta Cazimirum fratrem sepelire regem [Aleksandrą – E. G.] uolebant. Nec iniustam eius consilii sui causam habere uidebantur. Cum enim abesset Sigismundus regis defuncti frater, uerebantur, ne dum ipsi funus honoris gratia Cracouiam deducentes eunt et redeunt, interea Michael Glinscius, homo factiosus, et recenti victoria magis etiam elatus, Lituaniae dominatum, adiuuantibus Russis suis, inuaderet. Dum haec fiunt, et pompa funeris apparetur, Sigismundus dux, cum de morte fratris in itinere nuncium accepisset, accelerauit iter. Venienti primus omnium procerum Glinscius cum septingentis equitibus gratulabundus occurrit. Plenus tam ante erat Sigismundi animus suspicionum, non modo ex rumore uulgari, sed etiam delationibus procerum Litanorum de Glinscio, quasi principatum affectaret. Auxerat ipse etiam tunc suspicionem occurso suo, et comitatu illo tam numeroso. Nec plures ducentis equitibus Sigismundus secum habebat: sed non poterat commode de et cum dignitate congressum eius declinare. Itaque aduenienti longius e cubiculo obuiam progressus, comiter et benigne eum accepit, et in cubiculum suum deduxit. Ibi Glinscius non ignarus, suspectum se esse principi, luculenta oratione sese purgauit et studium obsequiumque suum ipsi detulit ac deleuisse omnem suspicionem ex animo eius sibi uisus est: cum ille ei uicissim, seu uere, seu temporis causa, omnia de se polliceretur. Frequentes deinde assuere ceteri proceres.</p>

kų versija brėžia praradusio hegemoniją Aleksandro favorito desperacijos įvykių seką: Lietuvos ponų daugumos nesutaikomas priešiskumas M. Glinskiui tarpuvaldžiu, įtariant jį noru užgrobti valdžią – pasiekęs Zigmantą Senąjį įtarimas atvykstant jam į Lietuvą – tampančio bei tapusio valdovu Zigmanto pasirinkta laviravimo ir išlaukimo pozicija – abiejų konfliktuojančių pusių nepasitenkinimas šitokia pozicija ir beatodairiškas spaudimas didžiajam kunigaikščiui – Glinskio desperacija ir bandymas kivirčą išspręsti jėga. Pilną lietuviškąją versiją matome tik Raczynskio nuoraše (I lentelės 2-oji pozicija): Zaberezinskio nu-

žudymas – nužudymo motyvas (Glinskio desperacija patekus į valdovo nemalonę, laikant tai Zaberezinskio kalte) – progos nužudyti suradimas, didžiajam kunigaikščiui išvykus į Lenkiją – nužudymas – Glinskio suvokimas, kad pakėlė ranką prieš valdovą bei ponus ir ryžimasis stoti į atvirą kovą su Zigmantu (моцю королю отпирать) – pamačius, kad nepajėgia to padaryti, pabėgimas į Rusiją – Glinskio šalininkų veiksmai, pasiduodant Rusijai.

Rankos pakėlimas prieš didįjį kunigaikštį (*crimen laesae maiestatis*³²) yra

³² Plg. VI lentelę.

esminis pilnos lietuviškosios versijos (Raczyńskiego nuorašo) skirtumas, priešinantį ją su lenkiškąja versija (Miechovitos ir Decijaus kronikomis). Miechovitos (Glinskio bylos atveju) ir Decijaus kronikos pasirodė 1521 m. paleotipais. Raczyńskiego rankraštis gerokai vėlesnis, bet teksto požiūriu jis senesnis už Lietuvos kronikos Ališavos nuorašą (jo parafavimas nėra taip užbaigtas³³), o pastarojo tekstas sietinas bent jau su XVI a. ketvirtuoju dešimtmėčiu³⁴. Taigi Raczyńskiego nuorašo versija yra 10–20 metų vėlesnė už Miechovitos–Decijaus ir ankstesnė už Bielskio–Kromerio kronikų tekstus. Tai įrašas, padarytas jau surašius pradinę vidurinės redakcijos tekstą (kurį matome Krasieńskiego nuoraše)³⁵, tačiau atsiradęs dar gyvenant, arba neseniai mirus, Albertui Goštautui (†1539).

3. Wapowskio kronikos ir Tomickio archyvo klostymosi tradicija

Miechovita ir Decijus rašė dar valdant Zigmantui Senajam (Decijus buvo gana artimas karaliaus aplinkai), Bielskio ir Kromerio kronikos pasirodė Zigmantui Senajam jau mirus. Vertinant Glinskio veiksmų motyvacijos požiūriu, pastaruosius galima laikyti pirmųjų sekėjais, iš esmės akcentavusiais didikų sukulto įtarumo, o ne Aleksandro favorito užsibrėžtų ketinimų versiją. Tai buvo kompromisinė pozicija tarp karaliaus siekimo kuo mažiau kalbėti apie paties maišto esmę ir Lenkijos politinio elito noro visą šią istoriją suversti lietuvių didikų atpirkimo ožiui. Pastarųjų

³³ Žr. Gudavičius E. Žinutės apie Žalgirį atsiradimo Bychowco kronikoje aplinkybės (toliau – Žinutės...) // Lietuvos istorijos studijos. 2010, t. 26, p. 42.

³⁴ Ten pat, p. 43, 47–48.

³⁵ Žr. PSRL, 1980, t. 35, p. 128–144, 166. Plg. 33 nuor.

sluoksnių požiūrį gana vaizdžiai atskleidžia Zigmanto Senojo nemėgstamo³⁶ ir dėl to nesuinteresuoto labai įtikti karaliui Bernardo Wapowskio kronika. Šis autorius, kaip ir jo tautiečiai, iškelia Zigmanto Senojo sugebėjimą susitvarkyti su kebliausiomis situacijomis, atsirandant reikiamu laiku reikiamiausioje vietoje ir imantis reikiamiausių priemonių, kurių bene svarbiausia – lenkų kariuomenės veiksmi, lietuviams tesugebant intriguoti ir linkusiems pasiduoti šauniamam gudų išsišokėliui. Zigmanto susitikimą su paskubėjusiu pirmuoju tai padaryti Glinskiu Wapowskis vaizduoja panašiai kaip Kromeris, tačiau palankiai tai priėmusio Jogailaičio pozicija ir riteriško buvusio favorito nusiramimas čia pabrėžtinai išryškunami³⁷.

Abiejose kronikose sakoma, kad Glinskiui inkriminuojamų įtarimų Zigmantas neparodęs laikas rimtais (IV ir V lentelių pastorintojo šrifto tekstas). Tačiau Kromerio žodžių (pastorintasis kursyvas), darančių tokį (ne)parodymą dviprasmišką, Wapowskio tekste nerandame. Nepamirškime, kad aptariame ne Zigmanto Senojo, o Wapowskio, kuris pasakoja apie *įžymųjį vadą ir narsiausią riterį, atnešusį nepaprastą savo pergalės šlovę* (žr. pirmuosius V lentelės žodžius), poziciją. Ir šiame pasakojime valdovas nutildo skundžiamo herojaus nerimą.

Iškėlęs ir „nuraminęs“ Glinskį, kronikininkas negalėjo neparodyti, dėl ko jis buvo skundžiamas (tam skirta didelė V lentelės teksto dalis). Tai buvo nuo Aleksandro II

³⁶ J. Szujski. Bernard Wapowski i jego kronika // [Scriptores rerum polonicarum. Tomus II. Continuet: Chronicarum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535] Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic kantora katedr. krakowskiego. Część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535). Kraków, 1874 (toliau – Kroniki...), p. XII, XXI.

³⁷ Kroniki..., p. 68–79.

V lentelė

Michaël Glijnskij egregii ducis et fortissimi militis functus officio, precipuam eius victoriae [prieš totorius – E. G.] laudem reportavit. Satis constat tres eo certamine equos sub ipso sagittis confixos occubuisse. Cuius virtus eo die apud omnes strenua apparuit. <...> [Aleksandrui mirus – E. G.] post varias tandem desceptaciones Litvani proceres magna racione obtinuerunt, ut Vilne apud Casimiri beati sarcophagum humaretur, vel ea potissimum racione, ne ex longinqua ac tarda sepultura, novi principis electio protraheretur, tumultusque interea temporis aliquis suboriretur. Et erat suspicio, ne dux Michaël Glijnskij ingentis animi vir, recenti Tartarorum tumens victoria, opibus et clientelis potens, magnum Lituaniae ducatum invaderet, Vilnam metropolim, dum Sigismundus dux...et proceres Litvani, qui funus in Poloniam sequi debebant, eunt redeuntque, occuparet. <...> Iter [Zigmantas – E. G.] propterea maturavit Lituaniae ingressus Bugumque, Nareviam et Nemenium amnes transgressus, dux Michaël Glijnskij venientis principis gratiam preoccupare et suspicionem ambitu principatus abolere cupiens, Sigismundo duci inter Grodno et Merecium cum septingentis equitibus primus omnium occurrit. Creditum est Sigismundum ducem eius viri adventum in tam numeroso equitatu primo suspectum habuisse, propterea Michaëli venienti longius, quam par erat, ex cubiculo, quo pedibus obviam processit et eum multa alacritate excepit, introductum in secrecius cubiculum multis promissis oneravit. **Michaël Glijnskij insperata principis comitate et gratia exhilaratus vicissim servitutem omnem suam eidem obtulit, persuasumque habuerit, personam se principis, non principem mutasse.** Altero et sequentibus diebus alii Litvani proceres ornatissimo ac frequenti comitatu occurrerunt, ut Sigismundus dux cum quatuor circiter equitum milibus Vilnam ingrederetur.

laikų besitęsiantis konfliktas ir jo nepašalino Glinskio nerimo nutildymas. Wapowskis šią tąšą sukonzentruoja į savo herojaus žymiausio priešo Zaberezinskio figūrą,

kartu siekdamas parodyti, kad Zigmantas II negalėjo kitaip šio konflikto nuslopinti, kaip delsdamas jį spręsti (o tai atnaujino³⁸ Glinskio nerimą)³⁹.

VI lentelė

Enimvero dux Michaël Glinski ob ingentes quos alebat spiritus, et erat opidis et clientelis potens, per Joannem Sabrzesinski magnum Lituaniae Marschalcum, crimine laesae Majestatis sugillabatur, palamque affectati principatus reus arguebatur. Ea affectus ignominia Michaël, coram Sigismundo rege objectum crimen diluere, contra aemulum Sabrzesinski conqueri ac obtestari, innocentiam suam purgare non destitit, justitiam cum homine sibi infestissimo administrari et ejus cohibere petulantiam suppliciter oravit. <...> Haec Sigismundus, dum neutrum offendere vult, obaudire, rem in longum trahere, ad Senatum Lithuanicum, tam magni momenti, ut erat, negotium reicere. Michaëli Glinski, qui **Principis insperatam indignationem multis indiciis se incurrisse cognoscebat**, mora omnis longissima videbatur, mentemque et animo acerbius cruciabatur. Princeps ambiciosi hominis suspicionem habens et erat natura patientissimus, nolebat quequam precipitanter agere, sed omnia silentio tegebat.

³⁸ Žr. VI lentelės pastorintuoju šriftu išskirtus žodžius.

³⁹ Kroniki..., p. 74.

Didžiojo kunigaikščio nepasitikėjimas lėmė urėdų atėmimą⁴⁰, tai Wapowskis vaizdžiai apibendrina įskaudinančiu sulaikymu Ponų Tarybos posėdžių prieškambarėje⁴¹. Ir tuomet desperacija pastumia Glinskį į legalius, o čia nieko nepasiekus, jau ir nelegalius, pažeidžiančius lojalumą Zigmantui Senajam, veiksmus (*slaptai tariamasi su draugais, ką daryti*)⁴². Šioje vietoje Wapowskio pasakojime atsiranda dar vienas veikėjas – didysis Maskvos kunigaikštis Bazilijus III: norėdamas išplėsti savo valdas, jis pasiuntė 30 000 raitelių ir grasė Smolenskui⁴³. Wapowskis apie Bazilijų prabyla tik šioje savo pasakojimo vietoje, vadovaudamasis literatūriniais siužeto plėtojimo kriterijais, nors pati šito konflikto intriga užsimezgė dar mirštant Aleksandrui II, kai gimė maskviečio siekis gauti Lietuvos sostą po bevaikio savo svainio mirties. Bazilijus spaudė veikti šia linkme savo seserį, Aleksandro našlę Elena, nurodžiusią to-

⁴⁰ *Avižonis K. Glinskis, Mykolas // Lietuvių enciklopedija. Boston (toliau – LEB), 1956, t. 7, p. 325.*

⁴¹ *Kroniki...*, p. 74: „Tanto magis Michaël elatissime mentis homo angebatur, vel tunc potissimum, cum ad secretius principis cubiculum per contemptum non admitteretur, cogereeturque subinde foribus praesidere, cum apud Alexandrum regem omnes fores omni tempore ei antea patuissent.“

⁴² *Ten pat, p. 74–75*: „Ipse rem insolitam cum infami ignominiae nota ulterius ferre non valens, ad Vladislaum Ungariae et Bohemiae regem Budam est profectus, eo consilio, ut datus ad regem fratrem, nec non ad regni Poloniae magnates literis, eorum commendatione ex tam acerbissima ambitione suspicionis molestia extricaretur. Sed enim apud Vladislaum regem esset etiam suspectus, nihil ab eo impetere aut obtinere potuit, mestusque inde in Polonia et demum in Lituaniam ad amicos rediit: cum quibus quid potissimum agere deberet secretis conventiculis agitare non destitit“ (nelegalūs veiksmai išskiriami pastorintuoju šriftu – E. G.).

⁴³ *Ten pat, p. 75*: „Interea temporis Basilius <...> fines suos ad meridiem ampliare volens, triginta milium equitum comparator limites Lituaniae apud aras Alexandri magni et Smolensco, aperto Marte inquietare coepit et se Sigismundi Poloniae regis rebus ex confesso hostem declaravit.“

kie siekio beprasmiškumą⁴⁴, vis dėlto konflikto dingstis buvo surasta. Karo veiksmai prasidėjo 1507 m. pavasarį⁴⁵. Zigmantas nedelsdamas iš Krokuvos atvyko į Vilnių, sušaukė Lietuvos pašauktinę kariuomenę, vengiantys mūšio maskvėnai pasitraukė iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos ir, kepinant vasaros karščiams, Lietuvos pašauktiniai buvo paleisti⁴⁶. Tuo pasinaudoję, vėl įsiveržė maskvėnai, apgulė Mstislaulių ir Kričevą, neleisdami Zigmantui grįžti į Lenkiją ir priversdami pakartotinai sušaukti Lietuvos kariuomenę⁴⁷. Persikėlus jai per Berezinos ir Dniepro upes, apimti panikos maskvėnai pasitraukė ir baigiantis rudenii kariuomenė vėl buvo paleista⁴⁸.

⁴⁴ *J(onynas) I. Elena // Lietuviškoji enciklopedija. Kaunas, 1939, t. 7, p. 742.*

⁴⁵ *Suž(iedėlis) S. Žygimantai (3 – Senasis) // LEB, 1966, t. 35, p. 326.*

⁴⁶ *Kroniki...*, p. 75: „Ad famam magni et periculosissimi belli Sigismundus Cracovia exitus, in Lituania se proripuit Vilnamque Metropolim veniens, *Lituanicam omnem militiam* ad arma concitavit et Beresina flumine <...> *cum omnibus copiis* transmissio in Odrusiis campis castra fecit. <...> Ad famam *regii exercitus*, qui in Odrusiis campis inter Beresinam et Nebrium amnes castra posuerat, Moscovitae consternati, cum omnibus copiis Lituania excesserunt, *Lituaniam* posteaquam hostes retro abiisse cognoverunt, et ipsi ob commeatus inopiam et ferventiorum aestum *militibus* et jumentis intolerandum, solvunt *exercitum*.“

⁴⁷ *Ten pat, p. 75–76*: „Vix demum redierunt, cum per trepidos nuntios allatum est, Basilius magnum Moscorum duces cum majoribus longe copiis rediisse, Miscislaviamque atque Criciovium castella a Smolensko bidui itinere ad orientem solem sitas, obsidere atque oppugnare. <...> Ad eum nuntium Sigismundus rex Polonico obmisso itinere, eadem estate *Lituanorum gentem* rursus ad arma commovit...“

⁴⁸ *Ten pat, p. 76*: „*Lituanicarum copiarum duces* *extemplo jussa facessunt*, cum omni exercitu Beresinam et inde Nebrium amnes traiciunt. Jam haud procul ab hostium castris aberant, cum illi pugnam detrectantes impedimentis multis relictis, castellorum obsidione soluta, fugientibus similes retro abierunt. *Lituanicarum copiarum duces castella sua liberasse contenti*, etiam cum exeunte autumno, cum bruma instabat, et ipsi versus signis *domum redierunt*.“

Apibūdinta Wapowskio teksto ištrauka (40–48 nuor.) nuodugniau ir smulkiau už Kromerį ar Bielskį aptaria įvykius nuo Zigmanto II valdymo pradžios iki 1507 m. maskvėnų anpuolio pabaigos. Beje, pats kronikininkas tai reziumuoja kaip pirmųjų šio valdovo buvimo metų rezultatą⁴⁹. Reziumuojama ne bet kaip: pasakoma, kad tai pasiekta lietuvių rankomis (žr. išskirtus 49 nuor. žodžius). 46-oje ir 48-oje nuorodose kursyvu pažymėti žodžiai – įprastiniai kariuomenę nusakantys stereotipai, kuriais neparodomas noras iškelti ar suniekinti lietuvių atliekamus karo veiksmus. 46-osios nuorodos pabraukti žodžiai apibūdina lietuvių karo vadovybės veiksmus: ištraukos pradžioje pabrėžiamas jos operatyvumas, pabaigoje galima numanyti kritišką karo veiksmų nutraukimo vertinimą (neatsakyta įsiveržimu į priešų žemes), bet jei tam ir pritarėtume, tai tėra iniciatyvos stokos nurodymas, o ne priekaištas dėl nesugebėjimo ar neištikimybės. Viso aptariamo teksto pagrindinis veikėjas yra Zigmantas Senasis, bet jo laimėjimai – Lietuvos laimėjimai⁵⁰. Panašiais stereotipais lietuvių kariuomenę apibūdinama ir jo paties laiškuose (kartais parodant, kad rusai nedrįsta su ja kovoti)⁵¹. Tai nereiškia, kad nebuvo

⁴⁹ Ten pat: „Et haec anno primo, quo Sigismundus rex est rerum potitus, a **Lituanis sunt gesta**.“

⁵⁰ Acta Tomiciana, Posnania (toliau – AT), 1852, t. 1, p. 23: „Sic Lithuania eo anno victrix, incolumis a Moscis et Tartaris servata est“ (1507 m. įvykių peržvalga).

⁵¹ Ten pat, p. 121: „mandaveramus <...> tum quoque ob eam rem exercitui nostro Lithuanico...“; AT, 1852, t. 2, p. 183: „exercitum ex subditis Mg. ducatus nostri coactum cum campiductore contra eundem hostem misimus, qui sentiens tendere adversum se et appropinquare exercitum nostrum recentem territum domum reversus est“; 253: „nam militiam omnem Lithuanicam cum parte curie nostre illuc contra hostem expeditimus“; 261–262: „comparato domestico exercitu versus Poloczko <...> **gentes nostras** misimus,

pažymima, jog valdovui reikėdavo atvykti į karo išvargintą šalį, kai pasimesdavo net Ponų Taryba⁵² (lygiai taip pat atsitikdavo ir Zigmantui išvykus iš Lenkijos⁵³). Kaip tokiais atvejais padėtį vertino valdovas ir kaip lenkų dignitoriai, vaizdžiai parodo šių dviejų 1516 m. tekstų sugretinimas⁵⁴:

que cum appropinquarent, Mosci extremum periculum et impetum in arcem fecerunt, sed clademagna illic accepta terga verterunt. Arce sic liberata exercitus noster ad Smolensko, ubi dux Moscorum presens illam oppugnandam aderat, profectus est et in protectione sua primam Moscorum aciem levi prelio fudit. Alia vero eorundem custodia XIV. milium prope Orsam, sentiens exercitum nostrum contra se tendere, fuge se commisit per Borysthenem <...> Moscus <...> exercitum nostrum formidans rebus desperatis retrocessit“; AT, 1853, t. 3, p. 123: „totum exercitum Mg. ducatus Lithuaniae congregatum habemus eidemque mercenarium militem a regno coniunximus...“

⁵² AT, t. 2, p. 243: „Moscus arces nostras Smolenski et Poloczki pertinaciter oppugnat et nisi huc venissemus, procul dubio in deditionem suam venissent. Sed is adventus noster, licet non satis nobis tutus fuerit, obsesses nostros in fide et spe confirmavit, domini autem consternati metu hactenus nil fecerunt. Sed nunc jam facimus expeditionem generalem, dominos cum ceteris omnibus in exercitum mittentes“ (1513 m. rugsėjo 9 d. laiškas).

⁵³ AT, t. 3, p. 110: „(Zigmantas Senasis:) Sed hoc nos pudet, quod dnis. Lithuanis auxilia fraterna dare promiseritis et eadem prestare non poteritis, quandoquidem a quibusdam factiosis conscriptio in terra Cracoviensi impedita est <...> Hinc itaque est, quod regnum hodie periculis absque defensione expositum est, et dominis Lithuanis nihil auxilii tribuetur, quanti autem istud sit existimandum tua S. et alii iudicent <...> Datum Vilne...“ (1514 m. birželio 18 d. laiškas); AT, 1855, t. 4, p. 3–4: „Quum in tanto discrimine Cracovienses populi Schidlovicium palatinum ac vicegerentem regis, non audirent, cetera nobilitas aliarum terrarum eorum secuta exemplum, Russiam ac Podoliam, potissimum regni partem, Tartaris vastandam prodidit. <...> O miserandum et plenum luctus spectaculum! Et non erat his auxiliator, nemo indoluit, nemo accurrit ex his, qui sese equestrem ordinem, militarem statum, defensorem patrie, robur ac firmamentum regni arrogantissime crepant, quum nihil minus sint, domi seditiosi, foris imbelles. Nemo horum arma induit, nemo, inquam, accurrit preter Martinum Kamienieccki, palatinum Podolie“ (1515 m. įvykių peržvalga).

⁵⁴ AT, t. 4, p. 61–62, 63–64.

VII lentelė

<p>Status noster in hoc dominio [Lietuvoje – E. G.] est non minus difficilis et inquietus quam fuerit a principio...quantum nos possumus cum hac gente nostra nimium jam attrita ac fessa, vicissim nos instruimus, curamusque, ne quod hostium nostrorum desiderium effectum capiat et presertim, ut arcis nostre Vitepsko suppetias feramus. <...> Admoverat etiam magister Prussie exercitum suum ad fines Samogitie, sed cum sensit, illic presidia nostra esse, continuit se et continet hucusque in quiete. <...> Hostis noster Moscus discessit ab obsidione arcis Vitepsko, apud quam triduo duntaxat jacuit et nihil ad presens aliud agit. Magister Prussie etiam a finibus Samogitie discessit re infecta (Zigmantas Senasis).</p>	<p>Versamur hic in magnis difficultatibus et periculis, hostes enim obsederunt arcem Vitepsko, cui valde timemus, tum quia parvo commeatu et modicis copiis militaribus est provisa, tum quia exercitus nondum est paratus, qui ille tempestive suppetias ferat; dat tamen operam Mtas. regia, ut quam primum illi succurratur. Verum omnia sunt ei difficillima cum gente ista Lithuanica, qui neque auxilii neque consilii alieni patiens est, sui autem penitus expers, cujus terrima avaritia et rapacitas, nec remissior in his discriminibus quam in pace esse consuevit, omnes has parit difficultates (Lenkijos vicekancleris Piotras Tomickis).</p>
--	---

Kur Zigmantas kalba apie karo išsekintuos šalies sėkmingo organizavimo pastangas, vienas žymiausių Lenkijos pareigūnų pratrūksta abstrakčiais lietuvių psichinių savybių kaltinimais. Ir tuomet, kur pirmasis mato Lietuvos laimėjimus, antrieji juos suvokia kaip pralaimėjimus⁵⁵. VII lentelės pasakymo *gens Lithuanica (Lithuanorum)* priešprieša gerai parodo, kad jos kairėje pusėje ar 47-ojoje bei 51-ojoje nuorodoje jis reiškia Lietuvos karines pajėgas, jos karinę organizaciją, o dešinėje – apskritai socialinį Lietuvos elitą, ypač norint perteikti nepalankias jam emocijas. Šias emocijas reikia skirti nuo Zigmanto Senojo požiūrio, kurį geriau galime pažinti tik iš lenkų šaltinių, o šiuose šaltiniuose vyrauja suabsoliutinti lietuvių neorganizuotumo, nesugebėjimo ir visiško neatsparumo Mykolo

⁵⁵ Ten pat, p. 65: „Id vero, quod Stas. tua scribit, duces Constantinum esse a Tartaris profligatum, nobis aliter constat, nam utcumque aliquos ex suis amiserit, victoriam tamen obtinuit et predam omnem abegit“ (1516 m. Zigmanto Senojo laiškas Lenkijos kancleriui K. Szydłowieckiui).

Glinskio asmens žavesiui akcentai. Ir vis dėlto net ir juose galima atsekti tokių priekaištų neatitinkančius lietuvių valdžios struktūrų ar kariuomenės veiksmus. Ypač tai pasakytina apie kai kurias Wapowskio kronikos vietas, taip pat nepamirština, kad ji chronologiškai artesnė įvykiams už M. Kromerį ar M. Bielskį. Pažymėtina ir tai, jog Zigmantas Senasis pageidavo, kad ši nebaigta kronika būtų sutvarkyta ir pratęsta, nors niekas nesiėmė tai padaryti⁵⁶.

Iš lenkų kronikų paaiškėja, kad Lietuvos aristokratų konfliktas su dideles galias įgijusiu gudų prasisiekėliu tęsėsi jau nuo Aleksandro II valdymo metų, o Glinskio veiksmų motyvacijos po šio didžiojo kunigaikščio mirties laiką reikia skirti į tris tarpsnius: 1) Zigmantui II atvykstant į Lietuvą (iki tampant didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu – nuo 1506 m. rugpjūčio pabaigos iki spalio pabaigos); 2) Zigmantui Senajam išvykstant į Lenkiją, ten vainikuojantis karaliumi ir sužinant apie Zaberezins-

⁵⁶ Kroniki..., p. XXI.

kio nužudymą (nuo 1506 m. lapkričio iki 1508 m. vasario); 3) įvykius nužudžius Zaberezinskį (po 1508 m. vasario). Pirmuoju tarpsniu Ponų Tarybos įtarimai ir Glinskio pastangos paneigti savo tikrą ar tariamą siekį užgrobti valdžią buvo Zigmanto II užglaistyti iš pažiūros kompromisiniu, o faktiškai būdingu jogailaitišku delsimu. Antruoju tarpsniu, šiam delsimui nepatenkinant abiejų pusių, ponai (pirmiausia Jonas Zaberezinskis) siekė pasmerkti Glinskį, o pastarasis, praradęs viltį išsisteisinti, ėmė ieškoti paramos už Lietuvos ribų (pirmiausia pažymėtinas dinastijos senjoras Vladislovas Jogailaitis). Trečiasis tarpsnis – atviras Glinskio maištas, nulėmęs sąmokslininkišką jo charakteristiką visam konflikto po Aleksandro II mirties laikotarpiui.

Wapowskio kronika ir XVI a. ketvirtą dešimtmečio viduryje sutvarkiusio P. Tomickio archyvą Stanisława Górskio įvykių peržvalga aiškiai pažymi Lietuvą sėkmingai atrėmus maskvėnų įsiveržimą 1507 m.⁵⁷ Tai senesnių už Kromerį ir neatspindinčių Zigmanto Senojo požiūrio į Lietuvą ir lietuvius (ar mažai jį atspindinčių) šaltinių reliacija. Prieš palyginant šią reliaciją abiejuose nurodytuose šaltiniuose, reikėtų sugrįžti prie IV lentelės: ji parodo skirtingą Mykolo Glinskio, kaip *maištingojo žmogaus* (pabrauktas pastorintasis šriftas), apibūdinimo pobūdį: Kromeris tai taiko 1-ajam, o Decijus 2-ajam veiksmų motyvacijos tarpsniui. Abiem atvejais tai būdingi suorientavimai: Kromerio kronikos antipatija buvo piktinamasi Lietuvos Seime⁵⁸, o Decijus buvo artimas Zigmantui Senajam (jo sekretorius ir patarėjas).

⁵⁷ Žr. 49 ir 50 nuor.

⁵⁸ *Dundulis B.* Min. veik., p. 213.

Atitinkamai bei atitinkama chronologija ir nusibrėžė *maištingojo žmogaus* įtarimų priešpriešos su Lietuvos ponais ir didžiuoju kunigaikščiu.

Šių priešpriešų nereikėtų pamiršti, lyginant tarpusavyje minėtas Wapowskio ir Górskio reliacijas. Ir vienur⁵⁹, ir kitur⁶⁰ Maskvos 1507 m. pradėtas su Lietuva karas aprašomas aptariant jo vasaros ir rudens kampanijas. Jos aiškiai atskirtos, nurodyti tie patys vasaros karščiai ir žiemos šalčiai, pažymėtas tas pats rusų kariuomenės skaičius (30 000) karo pradžioje. Nekelia abejonių abiejų tekstų ryšiai (tikslios datos Górskio ir jų nebuvimas Wapowskio tekste – šiuo atveju nėra esminis skirtumas). Čia nespręsimė, ar kas nuo ko nurašė, ar abu autoriai naudojo bendrą šaltinį. Aiškinantis Rusijos įsikišimą svarbiau yra ne tai, o kur ir kaip šis įsikišimas parodomas. Wapowskis apie jį prašneka baigdamas

⁵⁹ Žr. 46–48 nuor.

⁶⁰ AT, t. 1, p. 14–15: „In Lithuania vero Basilius Moscorum dux bellum orsus est. Qui licet nullam justitiam belli causam adversus Sigismundum regem Polonie et Mag. ducem Lithuanie habuerit, tamen quia magis cum ad pacem quam ad bellum propensum esse in Lithuanos itidem a bello abhorrere crederet, ex non causa causam belli adinvenit: scilicet sororem suam Helenam viduam, uxorem regis Alexandri, non pro dignitate tractari, preterea Tartaros a rege se concitari. Itaque bellum regno intulit et in mense Aprili cum exercitu suorum arce Smolensko preterita XXX milliariis in ditionem Lithuanie ingressus fuit. Contra quem Sigismundus rex, nihil cunctatus XXIV Maji Cracovia egressus, in Lithuaniam venit, collectoque ac recensito XII Augusti ad Minsko exercitu, evocato etiam in auxilium sibi cesare Tauricano...hosti occurrere et configere cum eo statuit. Sed Moscus viribus suis diffidens, non viso hoste exercitum ex Lithuania eduxit. Rex detiam, <...> cum in repentina illa expeditione exercitus suos male provisus, inopia comeatus et intensi estus fervore urgeretur, Vilnam est reversus. <...> Moscus ab invasione Tartarica securus exercitum suum iterum in mense Novembre in Lithuaniam immisit, arcesque Krzyczow et Mscislaw obsidet expugnareque tentavit. Sed propter intensa frigora geluaque gravissima, plurimis ex suis amissis, dimisso bello, ad Moscoviam rediit.“

aprašyti Glinskio veiksmų motyvacijos 2-ąjį tarpsnį⁶¹. O Górskis smulkiai aptaria dar tik pirmojo tarpsnio motyvaciją po 1507 m. pavasario–vasaros ir rudens karinių kampanijų aprašymo, toliau pažymėjęs, kad Glinskio istoriją reikia aprašyti nuo jos pradžios⁶². Ji dėstoma kaip 1507 m. įvykių nusakymo tęsinys⁶³.

Šiame tęsinyje dar iki 1-ojo Glinskio veiksmų motyvacijos tarpsnio randame ne jo įtarinėjimo, o jau neabejotino valdžios siekimo akcentą, jį dar paaštrinus konfesine priešprieša tarp stačiatikiu (toks jis dar nebuvo) vaizduojamo Aleksandro II favorito⁶⁴ ir katalikų lietuvių ponų⁶⁵. Aptariant 1-ąjį veiksmų motyvacijos tarpsnį, čia nedviprasmiškai pasakoma, kad skubus Zigmanto Senojo atvykimas į Lietuvą sužlugdė Glinskio ketinimus užgrobti sostą ir privertė jį, pralenkiant kitus ponus tarėjus, pasitikti ir pasveikinti Jogailaitį⁶⁶. Šiuo pasveikinimu pradėtas 2-ojo motyvacijos tarpsnio aprašymas sąmoks-

lininkišką Glinskio kreipimąsi į Maskvos valdovą vertina kaip pražūtingos likimo lemties diktuojamos desperacijos – blogiausio patarėjo – padarinį (išskirti nuorodos žodžiai)⁶⁷. Anot Górskio, priimdamas perbėgėlį, Bazilius III tikėjosi jo padedamas užvaldyti visą Lietuvą⁶⁸. Tolesnius įvykius Górskis aprašo jau 1508 m. paragrafe⁶⁹. Glinskio ir Baziliaus susitarimą jis datuoja 1507 m. pabaiga (žr. 69 nuor.). Šitaip ir Górskio, ir Wapowskio (žr. 43, 59–61 nuor.) tekste, nepaisant skirtingo įvykių išdėstymo plano, Baziliaus III įsitraukimas į šiuos įvykius patenka į tą patį 2-ąjį Glinskio veiksmų motyvacijos tarpsnį. Tačiau tik Górskis nuosekliai sulydo į viena Glinskio norą užgrobti sostą su atsiradusia desperacija negalint to paneigti ir tokios būklės nulemtą kreipimąsi į Maskvos valdovą.

Surasti įslaptinto Baziliaus ir Glinskio susitarimo atgarsius rusų šaltiniuose vargu

⁶¹ Žr. 42–43 nuor.

⁶² AT, t. 1, p. 15: „De quo quia plura dicenda sunt, oportet ea a suo principio ordiri.“

⁶³ Ten pat: „Ceterum eo anno MDVII.“

⁶⁴ Ten pat: „erat Michael Glinski, Ruthenie seu Grece fidei“.

⁶⁵ Ten pat, p. 15–17: „Inde veniens Alexandro, rege Polonie et Mgei Lithuanie, se applicavit <...> possessiones prefecturas ac divitias multas quesierat: que postea immoderatum ejus animum ad affectandum dominatum in Lithuania stimulabant. Quam ad rem amicos ac fautores largissime sibi comparabat, ut his volentibus atque adjuvantibus dominatum in Lithuania occuparet. Quamobrem catholici proceres spirituales et seculares Michaelem oderant, cujus tiranidem et mala ab eo ventura a longe prospiciebant.“

⁶⁶ Ten pat, p. 17: „Et Michael quidem, cum post mortem Alexandri non posset tam subito, quod diu cogitaret, dominatum Lithuanie occupare: subito illuc Sigismundi regis adventu impeditus, volens suspicionem ambitus sibi apud ipsum Sigismundum contegere, prior omnium Lithuanorum in occursum ei cum amicis suis prodiens, eum Magnum ducem Lithuanie ac dnum suum adoravit ac salutavit.“

⁶⁷ Ten pat: „Ejus more Michael impatiens, **iraque pessimo consultore fervens, fatis eum ad interitum trahentibus**, misit, cui multum fidebat, nuncium cum literis ac mandatis ad Basilium Moscovie ducem, denunciens ei, si securam sibi ad se veniendi potestatem faceret, eamque rem fore sibi apud illum honori ac libertati, ac jurejurando confirmaverit, velle se cum consanguineis suis et cum arcibus, quas in manu sua haberet, quasque vi aut deditone quereret, ad ipsum Moscum deficere.“

⁶⁸ Ten pat, p. 17–18: „Gratum hoc nuncium Basilio accidit, quod perfuge hujus opera ac industria universam Lithuaniam occupare se posse credidit. Itaque que Michael volebat, datis literis, juramento omnia se prestiturum obligavit. Practice vero iste, sub finem anni MDVII., et initio anni MDVIII. confiebant occulte, sub absentia regis a Mno ducatu Lithuanie, qui in regno agens res tum Polonas constituiebat.“ Nesuderintas pabrauktų įvardžio ir veiksmožodžio skaičius neleidžia pasakyti, ar jie taikomi vienam Glinskiui, ar jam ir Baziliui III. Tolesnis įvykių aprašymas (žr. nuo 69 nuor.) leidžia spręsti bent jau tiek, kad tai buvo suderinti su Baziliumi Glinskio veiksmai, vykę 1507 m. pabaigoje ir atvedę į Zaberezinskio nužudymą 1508 m. pradžioje.

⁶⁹ Ten pat, p. 22: „Res Lithuanie absente rege turbati ceperunt“ (plg. 68-osios nuorodos citatos pabaigą).

ar būtų lengva, specialiai to neištyrus. Dar bar tegalima pasakyti, kad bene išsamiausia informaciją sukompiliavęs Prisikėlimo metraštis netrukus po Aleksandro II mirtį nurodančios žinutės pažymi, kad rugsėjo 14 d. užpuolusi Lietuvą rusų kariuomenė veržėsi Mstislaulio kryptimi⁷⁰. Veikiausiai tai yra 1507 m. karo veiksmų nurodymas⁷¹, o Górsčio balandžio, gegužės, rugpjūčio ir lapkričio (žr. 60 nuor.) bei Prisikėlimo metraščio rugsėjo (žr. 70 nuor.) mėnesių paminėjimas leidžia manyti, kad pastarajame rusų pavasario ir rudens puolimai sutraukti į vieną žinutę. Apie Glinskį čia, žinoma, neužsimenama. Wapowskiui pažymint, kad Glinskis pradėjo slaptai ruošti sąmokslą tik sugrįžęs iš Vengrijos (žr. 42 nuor.) ir 30 000 rusų kariuomenės pasirodymą siejant su 1507 m. pavasario įvykiais jo ir Górsčio tekste (žr. 43 ir 60 nuor.), tenka sutikti su pastarojo nurodymu, kad pasiuntinys pas Bazilių galėjo būti išsiųstas tik 1507 m. pabaigoje. Kitaip sakant, nei Górskis, nei Wapowskis nebuvo linkę sieti Glinskio ir Baziliaus susitarimo chronologijos su rusų užpuolimu 1507 m. pavasarį. Tai leidžia įžvelgti tris Glinskio veiksmų motyvacijos 2-ajame tarpsnyje dalis: 1) išėities ieškojimą Ponų Tarybos kaltinimų fone; 2) desperacijos nulemtą ginkluoto sąmokslą rengimą, atvykus iš Vengrijos; 3) galimą šio sąmokslą suderinimą su Maskvos valdovu 1507 m. pabaigoje.

⁷⁰ Полное собрание русских летописей, т. 7–8 / Продолжение летописи по Воскресенскому списку, Санкт-Петербург, 1859 (toliau – PSRL, t. 7–8), p. 247–278: «Того же лета, августа, преставися зять великого князя, король Польскій и великий князь Литовскій Александръ Андреевичъ. <...> Того же месяца 14 сентября послалъ князь великїи Василей Ивановичъ всеа Руси воеводъ своихъ, князя Василю Даниловича Холмского да Якова Захарыича, къ Мстиславлю, Литовскіе земли въевати».

⁷¹ Plg. 46–48, 60 nuor.

4. Atkritimas

3-iasis Mykolo Glinskio veiksmų motyvacijos tarpsnis, kaip sakyta, prasidėjo Jono Zaberezinskio nužudymu. Tiek Górskis⁷², tiek Wapowskis⁷³ šį atviro smurto aktą sieja su *atkritimu* pereinant Baziliaus III pusėn (abu lenkų kronikininkai pavartoja tą patį žodį, 72-oje ir 73-ioje nuorodose jis irgi pažymimas kursyvu).

Dar klasikinėje lotynų kalboje *deficere* reiškė *atkristi, nepaklusti*⁷⁴. Lietuvių teisėje didenybės įžeidimas nebuvo išplėtotas (ne tiek baustinas, kiek kategoriškai pasmerkiamas veiksmas). I Lietuvos Statuto lotyniškosios redakcijos straipsniuose žodžio *deficere* ir jo vedinių nerandame⁷⁵. Apie didenybės įžeidimą užsimenama Statuto gudiškosios redakcijos I.1 ir I.2 straipsnių pavadinimuose⁷⁶. Straipsnis,

⁷² AT, t. 1, p. 22: „Res Lithuaniae absente regi turbari ceperunt. Michael enim dux Glinski, constituta cum Basilio duce Moscovie, ut supra memoratum est, defectione ad eum sua, Joannem Zabrzezinski, accusatorem suum nihil hostile suspicantem, secunda die Februarii in curia ejus sub oppido Grodno noctu invasit, et lecto extractum et nudatum per Turcum, ministrum cedis, decollari imperavit.“

⁷³ Kroniki..., p. 76–77: „nunciatum est Lituaniam Michaelis Glinski ad Moscovitas defectione tumultuari. <...> Comprimisque in Joannis Zabrzezinski curiam apud Grodno <...> intempesta nocte impetum fecit...“

⁷⁴ Plg. – C. Iulii Caesaris Belli Gallici libri VII cum A. Hirtii libro octavo in usum scholarum secundum Dinterum curavit M. Račkauskas, Cauna, 1940, p. 34: „Bellovacos <...> impulsos ab suis principibus <...> et ab Haeduis defecisse“; 53: „multi Caesarem ad id bellum incitabant: iniuria retentorum equitum Romanorum, rebellia facta post deditionem, defectio datis obsidibus“; 57: „earum omnium civitatum, quae defecerant“; 94: „initium recentini tumultus ac defectionis ortum est“; 194: „quem <...> prima defectione Galliae facere in provinciam voluisse impetum cognitum est“.

⁷⁵ PLS. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis. Vilniaus universitetas, Lietuvos MA Istorijos institutas. Vilnius, 1991, t. 2, d. 1, p. 331–426.

⁷⁶ Ten pat, p. 64: «Господар шлюбуєт никого не карати на заочное поведанье, хотя бы ся дотыкало ображенья майстату его милости. И хто бы тѣж на

kuriame yra tokia norma, atsirado 1447 m. Kazimiero⁷⁷, kartojamas 1492 m. Aleksandro II ir 1529 m. Zigmanto II privilegijose⁷⁸. Statute šią tik nusikaltusiojo atsakomybę apibrėžia I.7 straipsnis⁷⁹, tačiau didenybės įžeidimas čia neminimas, o perkeliamas į I.2 straipsnį, nusakantį garbės atėmimą už pabėgimą pas kitą valdovą⁸⁰, ir į I.1 – garantuojantį nebaudimą be teismo⁸¹ (atitinkamuose privilegijų straipsniuose tai pasakoma nuo Zigmanto I, bet neužsimenama apie didenybės įžeidimą⁸²). Šitaip didenybės įžeidimo akcentas I Statute labiau sustiprinamas, perkeliant jį iš kalbos apie nusikaltusiojo artimuosius į kalbą apie jį patį ir nekaltumo prezumpciją pakeičiant kaltės nurodymu. Statuto lotyniškosios redakcijos atitinkamų (I.2 ir I.3) straipsnių pavadinimuose apie didenybės įžeidimą jau nebeužsimenama⁸³ ir *crimen huiusmodi* (I.3 str.) konkretinamas tik pabėgimu, tačiau jos I skyriaus registre atsiranda veiksmožodis *deficere*. Čia kaip tik

išryškėja tiek bendresnė (I.2 str.)⁸⁴, tiek būtent didenybės įžeidimui (I.3 str.)⁸⁵ taikoma šio žodžio reikšmė.

Lotyniškoji I Statuto redakcija įvardija I skyrių⁸⁶, o tai nebuvo padaryta originalioje gudiškoje ir (kiek galima spręsti iš Ališavos nuorašo) išplėstinėje redakcijoje⁸⁷. Apskritai gudiškosios redakcijos autorinis tekstas klostėsi straipsnio pavadinimą parašant iš straipsnio teksto, straipsnių registrą nurašant nuo straipsnių pavadinimų, o darant kitas redakcijas, buvo naudojama jau turinčiais registrus gudiškaisiais tekstais⁸⁸. Tačiau nepamirština, kad toks I Statuto tekstas, kokį pažįstame iš Zamoyskių nuorašo⁸⁹, susiklostė tik praplėtus ankstesnę Statuto redakciją, kurią galima atsekti iš VIII, IX, XII ir XIII skyrių⁹⁰. I skyriaus požymiai rodo, kad jis, nors ir nepriklausė šiai grupei, nebuvo pradėtas labai vėlai rašyti, jo redagavimas ilgai užtruko, o visi nuorašo lankai buvo susiūti į foliantą net nesant šio skyriaus registro⁹¹. Jo registrą į paliktą tuščią folianto lapą keliais tarpais įrašė jau kitas rašovas⁹². Savo ruožtu, Zamoyskių nuorašo IX skyriaus

кого несправедливе вел, сам тым маеть каран быти»; 66: «О зраженъе маестату господарского, а то в том, хто бы до земли неприятельское втек».

⁷⁷ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. Москва, 1915 (toliau – Очерк...), p. 326: „Item quod pro crimine cuiuspiam nullus alius, nisi is, qui peccauit et deliquit, semper tamen iuris catholici ordine observato, conuictus iudicialiter et sententiatus, puniatur, ita videlicet, quod nec vxor pro crimine sui maritis, nec pater pro crimine filii et e conuerso, nec aliquis cognatus aut seruus, nisi dum quis particeps esset criminis delinquentis, criminibus laeasae maiestatis solum exceptis.“

⁷⁸ Ten pat, p. 329, 346.

⁷⁹ PLS, t. 2, d. 1, p. 68 (straipsnio pavadinimas): «Не маеть ни хто ни за кого терпети, але кождый сам за себе».

⁸⁰ Ten pat, p. 66 (straipsnio pavadinimas): «О зраженъе маестату господарского, а то в том, хто бы до земли неприятельское втек».

⁸¹ Žr. 76 nuor. (straipsnio pavadinimas).

⁸² Любавский М. Очерк..., p. 326, 329, 346.

⁸³ PLS, t. 2, d. 1, p. 67.

⁸⁴ Ten pat, p. 31: „Animaduersionem precedere debet iudicium et insinuator in probatione deficiens pene talionis fit obnoxius.“

⁸⁵ Ten pat: „Deficientes a principe redduntur infames // et bona eorum confiscantur.“

⁸⁶ Ten pat, p. 63: „Rubrica prima. De hijs, que principi propius accedere videntur.“

⁸⁷ Ten pat, p. 62–63 (šis neužbaigtumo požymis gretintinas su pavėluotu skyriaus registro įrašymu – žr. 92 nuor.).

⁸⁸ PLS, t. 1, d. 1, p. 280, 283.

⁸⁹ Lazutka S., Gudavičius E. Lietuvos statuto Zamoyskių rankraščio struktūra (toliau – LS-ZR) // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, Vilnius, 1980, t. 20, 1 šas., p. 3–22.

⁹⁰ Gudavičius E. Ankstesnioji Pirmojo Lietuvos statuto redakcija (toliau – LS-AR) // Lietuvos istorijos studijos. 2001, t. 9, p. 9–16.

⁹¹ LS-ZR, p. 5, 11, 14, 16, 20, 21.

⁹² Ten pat, p. 4, 5, 9, 14–15, 17.

grafika leidžia užčiuopti straipsnių pavadinimų tekste ir registre surašymo proceso pradžia: Nr. 12 pakartotas ir 13-ajam straipsniui, o 3-iojo straipsnio pastraipa, prasidedanti žodžiais «А тот, который пушу свою маеть, а чужие борти» atskirta ir išplėstinėje redakcijoje padaryta atskiru straipsniu⁹³. Panašių atvejų rasime ir kituose skyriuose, bet čia susikaupė aibė tokių netikslių numeravimų ir įvardijimų, perėjusių net į kitas redakcijas⁹⁴. Tokio „šokinėjimo“ nerandame jau nuo paties IX skyriaus 6-ojo straipsnio, tai rodo taisyklingesnio sekos (straipsnio) tekstas – (straipsnio) pavadinimas – registras (straipsnio įvardijimas registre)⁹⁵ parašymo susiklostymą⁹⁶.

Zamoyskių nuorašo vėliau įrašytų I.25, I.26, IV.15, VI.26, VI.27, VIII.15 straipsnių

pavadinimai buvo parašyti dar vėliau, jų nėra Firlejų nuorašo tekste ir registre⁹⁷. Iš to galima spręsti, kad Zamoyskių nuorašo registrai buvo nurašyti jau iš juos turinčio (-ų), galbūt atskiro (-ų), protografo (-ų), atsiradusio (-ų) dar neįrašius paskutinių straipsnių. Juo labiau toks eiliškumas tikėtinas lotyniškojoje redakcijoje, kuri kartojė ne tik baigtą Statuto tekstą, bet ir kitas jo pagrindu sudaryto „Summa rerum“ rinkinio⁹⁸ sudarytas dalis. Ir vis dėlto net ir čia išlieka registru-straipsnių pavadinimų pirmosios (kūrybiškai suliteratūrinto teksto⁹⁹) ir antrosios (buitiškos santraukos) pusės, kurios branduolį sudaro VIII, IX, XII ir XIII skyriai, kontrastas¹⁰⁰. Savaiame suprantama, kontrastas matyti ir lyginant Działyńskio bei Lauryno nuorašų I.1 ir I.2 straipsnių pavadinimus¹⁰¹.

VIII lentelė

Str.	Straipsnio pavadinimas tekste	Straipsnio pavadinimas registre
Dz. I.1	Господар шлюбуеть никого не карати на заочное поведанье, хотя бы ся дотыкало ображенья майстату его милости. И хто бы тэж на кого несправедливе вел, сам тым маеть каран быти	Господар шлюбуеть никого не карати на заочное поведанье, хотя бы ся дотыкало ображенья маестату его милости. И хто бы на кого што вел, а не довел, тым сам маеть каран быти
L. I.2	Nemo ex simplici delacione puniendus, nisi iuridice conuictus. Et insimulator in probatione deficiens pene talionis subiacet	Animaduersionem precedere debet iudicium et insimulator in probatione deficiens pene talionis fit obnoxius
Dz. I.2	О зраженье маестату господарского, а то в том, хто бы до земли неприятельское втек	О зраженье маестату господарского, а в том, хто бы до земли неприятельское втек
L. I.3	Profugientes ad terram hostilem efficiuntur infames et bona eorum confiscantur	Deficientes a principe redduntur infames // et bona eorum confiscantur

⁹³ Lazutka S. Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.). Zamoyskių ir Firlejų nuorašų paleografija ir faksimilės. Vilnius, 2007, p. 198, 203–204; PLS, t. 2, d. 1, p. 246–247.

⁹⁴ LS–AR, p. 10–13.

⁹⁵ Žr. 88 nuor.

⁹⁶ LS–AR, p. 13.

⁹⁷ LS–ZR, p. 4, 8.

⁹⁸ PLS, t. 1, d. 1, p. 300–301.

⁹⁹ Čia atskira kalba dėl vėliau įrašyto I skyriaus registro.

¹⁰⁰ Гудавичюс Э. О некоторых ошибках в списках I Литовского Статута (Заметки об архетипе латинской редакции) // Первый Литовский статут 1529 года (Материалы республиканской научной конференции, посвященной 450-летию Первого Статута). Вильнюс, 1982, p. 134.

¹⁰¹ Tekstai imti iš – PLS, t. 2, d. 1, p. 30–31, 64–67.

Lentelėje cituojamų Działyńskio nuorašo straipsnių pavadinimai registre neabejotinai nurašyti nuo teksto pavadinimų, nieko nekeičiant. Priešingas vaizdas Lauryno nuoraše: registre trumpiau ir tiksliau nusakoma normos esmė, nors lyginant su Działyńskio nuorašu, tai jau buvo padaryta ir teksto straipsnių pavadinimuose. Visa tai darant, leksinis gudiško teksto didenybės įžeidimas Lauryno nuoraše išnyko, bet užtat čia atsirado *atkrimitas nuo valdovo (defectio a principe)*. Beje, gramatiškai gretintina su *defectus*, prasmės požiūriu *defectio* vestina iš *factio* ir, kalbant apie Glinskį, kaip tik reikia atkreipti dėmesį į tokio pobūdžio leksiką¹⁰². Vienintelis didenybės įžeidimą atitinkantis šitokios leksikos atvejis lotyniškojoje redakcijoje patenka ne į apibendrinantį I.2 (Dz. I.1), o į siaurai sukonkretintą I.3 (Dz. I.2) straipsnį. Atsižvelgiant į tai, kad lotyniškąją I statuto redakciją pažįstame tik iš Lenkijoje darytų nuorašų, bent jau preliminariai, reikėtų aptarti šito žodžio patekimo į ją aplinkybes.

I Lietuvos Statute aptinkame kai kuriuos romanizacijos požymius, tačiau tai gali būti ir netiesioginės recepcijos ar vadinamasis *mokytinės teisės* plitimo padarinys¹⁰³. To paties I.1 (lot. red. I.2) straipsnio paskutinis sakinyss¹⁰⁴ kartoja Zigmanto II 1506 m. privilegijos 6-ąjį straipsnį¹⁰⁵.

Akivaizdu, kad lotyniškojoje redakcijoje ne gražinta didžiojo kunigaikščio privilegija, o tiesiog verstas gudiškas tekstas. Taigi turime dviejų vertimų seką: *capitis deminutio – шло бы о горло – ageretur*

¹⁰² Žr. M. Kromerio tekstą IV lentelėje (*homo factiosus*).

¹⁰³ Bardach J. Statuty litewskie a prawo rzymskie. Warszawa, 1999, s. 25–26.

¹⁰⁴ PLS, t. 2, d. 1, p. 64–65.

¹⁰⁵ Любавский М. Очерк..., p. 335.

de collo. Capitis deminutio – klasikinėje romėnų teisėje reiškė žmogaus, kaip teisinio subjekto, teisių panaikinimą (ar sumažinimą)¹⁰⁶. Tai padarydavo ir mirties bausmė. Barbarų teisynai tokiu atveju kalba apie prarandamą gyvybę, *galvos bausmę* ar mirtį¹⁰⁷. Nekalbant apie „kvalifikuotas“ bausmes, Saksų veidrodis čia nurodo *galvos nukirtimą*¹⁰⁸. I statuto I.1 straipsnyje šiuo atveju rašoma tiek apie *galvą (голова)*, tiek apie *gerklę (горло)*. Pastarasis pasakymas yra ne kas kita, kaip to meto iš vokiečių perimtas lenkiškas stereotipas, beje, neprigijęs šnekamojoje lietuvių kalboje (I Statute vartojama ir „шия“)¹⁰⁹. Statuto I.1 straipsnis – tipiškas mokytinės teisės *capitis deminutionis* panaudojimo atvejis, beje, nepašalinant ir lenkiškai gudiška *шия* pridengtos lietuviškos *galvos*. Jis apibendrintai apibrėžia didenybės įžeidimą (*ображеньє*)¹¹⁰, bet išdavystė (*зраженьє*) šis įžeidimas konkretinamas vienintelį kartą¹¹¹ I.2 straipsnyje. Konkretinama siaurai: kalbama tik apie pabėgusiųjų pas priešus turtą¹¹². Lotyniškosios redakcijos straipsnio (I.3) pavadinimas tekste apskritai neužsimena apie

¹⁰⁶ Покровский И. А. История римского права. Рига, 1924, с. 304–310.

¹⁰⁷ Данилова Г. М. Аламанское и баварское общество VIII и начала IX в. Петрозаводск, 1969, с. 130: „vitam perdat“ (Alamanų teisynas); 102: „sine capitali crimine“; 196: „mortem <...> recipiat“ (Bavarų teisynas).

¹⁰⁸ Dienstbach W., Grebenstein F., Metzker O. Quellenbuch zur deutschen Geschichte, Frankfurt a. M., 1930, T. 1. Bis zum ausgehenden Mittelalter, p. 90: „das Haupt abschlagen“.

¹⁰⁹ Gudavičius E. Kaip reikėtų versti I Lietuvos statuto žodį „шия“ // Lietuvos istorijos metraštis. 1992, Vilnius, 1994, p. 221–222 (es geht um den Hals – idzie o szyję, t. y. agitur de collo).

¹¹⁰ Žr. 81 nuor.

¹¹¹ Žr. PLS, t. 2, d. 1, p. 363. Plg. 112 nuor.

¹¹² Žr. VIII lent. (Dz. I.2).

IX lentelė

Straipsnis	Tekstas
1506 m. priv.	Item si quis obloquendo accusauerit quempiam ad infamiam aut capitis diminutionem nec probauerit, punietur poena talionis, acsi se inscripsisset ad eandem
Gud. red.	И тѣж коли бы хто, обмовляючи кого-кольве, винил ку соромоте або ку страченью головы а шло бы о горло або о именье, або о которое-кольве каранье, тогда тот, хто на кого помовить, а не доведеть, тым караньем маеть сам каран быти
Lot. red.	Item dum quis obloquendo quempiam culpaverit ad ignominiam vel ad perdicionem capitis et ageretur de collo aut de bonis vel de quacumque pena, tum ille, qui alterum inculpaverit et id non probauerit, ea pena ipse solus puniri debet

didenybės įžeidimą¹¹³. Tačiau registre čia kaip tik randame veiksmą *deficere*¹¹⁴. Šitaip Statuto pirmojo (Dz.I.1–L.I.2)¹¹⁵ straipsnio pavadinimuose pamatome „lenkiškojo“ *deficere* metamorfozę į „lietuviškąjį“ *зраженье*.

Lietuvos Statuto I.1 straipsnio (ir kitų pradinių straipsnių) pagrindu tapo Ponų Tarybos 1509 m. nuostatas, aptaręs (valstybės) išdavimo baudimą labiausiai turto konfiskavimo aplinkybių požiūriu¹¹⁶. Visą tokią leksiką kaip tik ir lėmė M. Glinskio bylos ekspromtas.

5. Trečiasis Glinskio veiksmų motyvacijos tarpnis

Lietuvos kronikų Raczyński nuorašo „distancinė“ versija nurodo Glinskį „užkabinus karalių, pamačius, kad neturi tam jėgų, pabėgus į Maskvą ir atidavus jai daug

pilių“¹¹⁷. Galima čia matyti ir *išdavystę pabėgant*, bet *karaliaus užkabinimas* siejamas ne su ja, o su Zaberezinskio nužudymu. Kiti nuorašai iš esmės kartuoja tą pačią Zaberezinskio nužudymo – pabėgimo į Maskvą versiją¹¹⁸. Kitaip sakant, Lietuvos kronikos apie išankstinį Glinskio susitarimą su Baziliumi III nekalba. Iš to kyla karaliaus užkabinimo traktavimas *didenybės įžeidimu* (*ображение маестату*) ir pabėgimo į Maskvą – *išdavyste* (*зраженье*), kaip išeitį iš Lietuvos Statuto I skyriaus pradinių straipsnių schemos. Nepamirština, kad tai jau ne vieną dešimtmetį galiojančių teisinių normų schema, bet ji susiklostė kaip tik Glinskio bylos sužadintos įstatymų leidybos ir šios leidybos paveiktos teismo bylų praktikos pagrindu. Išdavystė čia yra didenybės įžeidimo nusikaltimo sudėtis, bet taip traktuojamoje išdavystėje nėra išankstinio sąmokslu su valstybės priešais nusikaltimo sudėties. Tokia schema buvo užfiksuota I Lietuvos Statute, kurio galutiniam suredagavimui vadovavo Albertas Goštautas, įtariamas pradėjęs jai klostytis (1508–1509 m.).

¹¹³ Žr. VIII lent. (L. I.3).

¹¹⁴ Žr. ten pat.

¹¹⁵ Plg. VIII lent.

¹¹⁶ *Любавский М.* Литовско-русский сейм. Москва, 1900 (toliau – Л. Р. сейм), с. 184; Русская историческая библиотека. Санкт-Петербург, 1903, т. 20. Литовская метрика, т. 1, с. 616–617: «О именье зрадецкое».

¹¹⁷ Žr. I lentelės 2-ojo langelio pabrauktą tekstą.

¹¹⁸ Žr. I lentelę ir į 18–25 nuorodas orientuotą tekstą.

Glinskį iš anksto susimokius su Baziliumi kaltina S. Górskis¹¹⁹, šį susimokymą datuodamas 1507 m. pabaiga¹²⁰. Prisiikėlimo metraštis Glinskio išdavystę sieja su žiema ir vadina *atsimetimu (отъѣха)*¹²¹. Tiek rusų metraštininkas čia, tiek Górskis, Zaberezinskio nužudymą datuodamas vasario (1508 m.) 2-ąją dieną¹²², pažymi, kad Glinskis atkrito su savo valdomis. 1507 m. pabaiga laikytina žiemos pradžia, vasario 2-oji – viduriu. Koks žiemos laikas numanomas (ir ar apskritai numanomas) Prisiikėlimo metraštyje, pasakyti yra sunkiau. Górskis kalba apie slaptai pasiųstą į Maskvą patikėtinį su Glinskio raštais, kuriuose buvo prisiekama tapti didžiojo Maskvos kunigaikščio valdiniu¹²³. Rusų metraštyje nurodoma apie atsiųstą Glinskiui Baziliaus įgaliotinį priimti jo ištikimybės priesaikai¹²⁴. Jei pirmuoju atveju neabejotina, kad tai įvyko dar nenužudžius Zaberezinskio, antruoju atveju to pasakyti negalima. Išskyla labai sviri dviejų tokių persimetėliškos ištikimybės pareiškimo aktų alternatyva. Kad ir kaip ten būtų, reikia pripažinti, jog 3-iuoju Glinskio veiksmų motyvacijos tarpsniu¹²⁵ sparčiai keitėsi jo paties politinės figūros reikšmė ir svoris. Vienokie jie buvo susimokant su Rusijos valdovu

(1-asis motyvacijos potarpsnis), kitokie pakilus prieš Zigmantą II (2-asis potarpsnis), dar kitokie – atvirai pereinant ir perėjus į Rusijos pusę (3-iasis potarpsnis).

Górskis nurodo, kad, išklausęs Glinskio patikėtinį, Bazilius III tikėjosi perbėgėlio padedamas užimti visą Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją ir sudarė, kaip pageidavo Glinskis, abipusėmis priesaikomis patvirtintą sutartį¹²⁶. Sandėris numatė Baziliaus viršenybę, tačiau tai buvo, nors ir nelygiateisių, partnerių sandėris. Iš jo aiškėjo, kad Glinskis galėjo išplėsti savo valdas: „<...> su pilimis, kurias savo rankose turėjo ir kurias jėga ar pasiduodančias užims, prie to maskvėno prisišlieti.“¹²⁷ Tai Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos pasidalijimo ketinimų protokolas, kiekvienai pusei numatant sau pasiimti kuo daugiau. Norintieji¹²⁸ čia matyti Mykolo Glinskio valdomos politinės gudų struktūros sudarymą, privalėtų paaiškinti, kaip jos branduolį turėtų sudaryti etninės Lietuvos žemės, natūraliai palikus slaviškąsias rusų sąjungininkui, arba priešingą rokiruotę, paliekant gudų žemių atskirtą etninę Lietuvą didžiajam Maskvos kunigaikščiui. Dalybas, beje, gana aiškiai apibūdina B. Wapowski: Baziliui už karinę paramą pažadėta atiduoti nemažą Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos dalį su Smolensku; už tai Glinskiui turėta padėti užgrobti valdžią Lietuvoje¹²⁹ (partnerystę

¹¹⁹ Žr. 67, 68, 72 nuor.

¹²⁰ Žr. 68 nuor. ir 3-iojo poskyrio pabaigą.

¹²¹ PSRL, Санкт-Петербург, т. 7–8, р. 249: «Тое же зимы отъѣха отъ короля отъ Жидимонта князь Михайло Глинской и прислалъ бити челомъ въ службу великому князю Василью Ивановичю <...> и князь велики пожаловалъ его принялъ къ себѣ и съ вотчиною, и послалъ къ нему діака своего Губу Моклолова и къ цѣлованию его привелъ на томъ, что ему служити и добра хотѣти въ всемъ государю великому князю Василью Ивановичю всеа Руси».

¹²² Žr. 67 ir 72 nuor.

¹²³ Žr. 67 nuor.

¹²⁴ Žr. 121 nuor.

¹²⁵ Įskaitant ir pačią 2-ojo tarpsnio pabaigą.

¹²⁶ Žr. 68 nuor.

¹²⁷ Žr. 67 nuor.

¹²⁸ Pradedant M. Liubavskiu bei jį kartojančia sovietine istoriografija ir baigiant jų sekėjais šiandien (nematau reikalo juos čia minėti).

¹²⁹ Kroniki..., p. 76: „Primumque cum Basilio magno Moscovitarum duce per secretos agit internuncios, exercitum in Lituaniam mittat, eique magnam ejus terrae partem cum Smolensko se daturum pollicetur; orat ut pulsus Sigismundi regis praesidiis, Vilnaque Metropoli vi aut deditio in potestatem redacta, ejus auxilio et beneficio Magnum Lithuaniae ducatum assequatur.“ Išskirtus žodžius plg. su 67 nuor. tekstu.

ir 67, 68, 72 nuorodų valdinystę Baziliumi šiuo atveju reikėtų suprasti kaip šitokio didžiojo Lietuvos kunigaikščio vasalystę).

Trečiasis motyvacijos tarpsnis prasidėjo vasario 2-osios naktį. Glinskio užmojų požiūriu tai buvo jo partnerystės viršūnė. Wapowskis pažymi Glinskio susitarimą su didžiuoju Maskvos kunigaikščiu, tačiau konkrečiai šito susitarimo nechronologizuoja. Skaitant Górsčio reliaciją, iškyla vieno ir dviejų susitarimo aktų alternatyvos¹³⁰. Tačiau abejonių nekelia tai, kad bet kurios alternatyvos atveju vasario 2-osios veiksams Glinskis apsisprendė tik užsitikrinęs maskvėnų paramą¹³¹. Wapowskis pažymi, kad tik žinodamas, jog parengta 60 000 rusų kariuomenė, Glinskis nuo slapto ruošimosi perėjo prie atvirų veiksmų prieš Zigmantą II ir lietuvių ponus – pirmiausia užpuolė Zaberezinskį¹³².

Rusų kariuomenės veiksmų pradžią Prisiikėlimo metraštis nurodo 1508 m. pavasarį¹³³. Vadų Danieliaus (Ščenios-Vasiljevičiaus) ir Jokūbo Zacharjevičiaus vardus čia mini tiek rusų metraštininkas, tiek Wapowskis¹³⁴. Pastarojo kronika, kaip teko įsitikinti, daug kur siejasi su Górsčio komentarais, tačiau kai kuriuos trečiojo motyvacijos tarpsnio pradžios tekstus reikėtų atskirai palyginti¹³⁵.

Górskis čia rašo, labai apibendrintai apibūdindamas Glinskį remiančius žmones ir jo palaikymo motyvus. Kur kas informatyvesnis ir konkretesnis Wapowskis. Iš jo sužinome, kad veikti pradėjo jau sutelktas pakankamai didelis M. Glinskio klientų ir sušauktų šalininkų skaičius (kurį net galima pavadinti kariuomene), Mykolą palaikė jo brolis, pats Mykolas pasiskelbė didžiuoju kunigaikščiu ir išsiuntinėjo į visas puses

X lentelė

Górskis	Wapowskis
Et ex proceribus Lithuanorum, Russorum precipue, [Glinskis – E. G.] rebellionis socios sibi ascivit et animos ac studia eorum largitione, promissorum magnitudine, spe etiam victorie, ad hec copia prede, dominandi denique dulcedine adjungere sibi adnixus est.	Quo infando facinore patrato [nužudžius Zaberezinskį – E. G.], comparato ex suis clientelis et conjuratis justo satis exercitu, cujus pars longe maxima Roxanici generis hominum erat, Basilio duce fratre pro viribus juvante Vilnam Metropolim et alias regias urbes et arces per nuncios et literas ad defensionem ¹³⁶ sollicitare est ausus, et pro magno Lituaniae duce se gerere nominare et scribere coepit.

¹³⁰ Žr. 119–125 nuor.

¹³¹ Finkel L. Michał Gliński // Ateneum Wileńskie. Wilno, 1925, r. 3, z. 9, p. 79.

¹³² AT, t. 1, p. 76–77: „Basilius Magnus rei bene gerendae nactus occasionem, exercitum sexaginta milium equitum comparat. <...> De tam valido Moscovitarum exercitu Michaël Glinski posteaquam factus est certior, jam non occulte, ut antea in Sigismundum regem et aemulos magnates, qui conatibus suis obstare videbantur, sed aperte hostilia moliri cepit. Comprimisque in Ioannis Zabrzezinski curiam apud Grodno <...> intempesta nocte impetum fecit...“

¹³³ PSRL, t. 7–8: «Тое же весны князь великий послалъ боярина и воеводу своего Якова Захаринча и иных своихъ многихъ воеводъ Литовскіе земли воевати, за королево неисправленіе, а изъ Новагорода велѣлъ ити боярину и намѣстнику князю Данилу Васильевичю ратью же, а сойтися имъ велѣлъ въ Литовской земли...»

¹³⁴ Kroniki..., p. 77; žr. 133 nuor.

¹³⁵ AT, t. 1, p. 22; Kroniki..., p. 77.

¹³⁶ Čia veikiausiai iš rankraščio ar juodraštinio protografo sutraukto *def[ect]ione[m]* neteisingai išskleista *defensionem*. Jei tokia korekcija pasitvirtintų, ji dar kartą parodytų, kad *atkritimas* reiškė būtent pretenziją į sostą.

(tarp jų ir Vilnių) laiškus, reikalaujamas jų pripažinti. Ir Wapowski, ir Górskis pažymi, kad Glinskio pajėgų pagrindą sudarė gudai. Chronologiškai tai galima apibrėžti neabejotinai vasario mėnesiu. Toliau jau ėjo pavasaris, kai reikia kalbėti ir apie Rusijos kariuomenės veiksmus. Susidorojimas su Zaberezinskiu parodė, ką Glinskis gali, ir vasario mėnuo neabejotinai priklausė jo politinės partnerystės viršūnei. Šiaip jau šią viršūnę turėtų patvirtinti ir Rusijos įsijungimas, bet ar galima šitą veiksnių laikyti šiuo požiūriu vienareikšmiu? Lietuvai ir Zigmantui II tai, be abejo, nepadėjo, bet kiek Rusijos įsijungimo momentu pasikeitė (ar nepasikeitė) Lietuvos ir Glinskio stovyklos jėgų santykis? Vėlgi, pavasaris galėjo reikšti ir kovą, ir balandį, o pastaruoju atveju reikėtų kalbėti jau apie du mėnesius, praėjusius nuo Zaberezinskio nužudymo. Per tokį laiką jau ryškėjo, ką pavyko ir ko nepavyko Glinskiui pirmuoju užmoju pasiekti.

Literatūroje gana išsamiai nurodyta, ką Glinskis per 1508 m. žiemos pabaigą ir pavasario pradžią užvaldė, kur įsitvirtino, ir čia nėra reikalo tai kartoti. Jis užgrobė nemažą teritoriją, tačiau neužėmė etninės Lietuvos, buvo atmuštas nuo Slucko, nepajėgė, net ir remiamas maskvėnų, paimti Minsko. Svarbiausia: jis nesiryžo pulti Vilniaus. Nepamirština, kad Moklokovas iš Glinskio priėmė Maskvos valdinystės priesaiką dar žiemą¹³⁷; net ir pritariant galimai kylančiai iš Górskio pasakojimo dviejų susitarimų alternatyvai¹³⁸, iš to išeity, kad vėliausiai Glinskis save pripažino Baziliaus valdiniu (o ne partneriu) jau kovo pabaigoje. Neatmetant plataus api-

bendrinimo galimybės, vis dėlto galima pažymėti, kad Górskis, ką tik aprašęs, kaip buvo patraukti veikti maištininkai (žr. X lentelę), tuojau parašo, kaip Glinskis, siekdamas neprarasti Baziliaus pasitikėjimo, savo artimuosius ir turtą pasirūpino išvežti į Rusiją¹³⁹. Vadinasi, Glinskio partnerystė pasibaigė ir toliau jau reikia aptarti 3-įjį (valdinišką) jo veiksmų potarpsnį.

Galima sakyti, kad lenkų kronikininkai pasimėgaudami mini prijaučiančius Glinskiui lietuvius¹⁴⁰, tačiau tai netrukdo jiems kalbėti ir apie pagrindinį gudų vaidmenį Glinskio stovykloje¹⁴¹. Todėl nestebina jo skelbimasis stačiatikybės gynėju, įtraukus į šį darbą stačiatikių dvasininkiją¹⁴². O lietuvių ponai ir bajorai buvo priverčiami (pasiduodančių neįtvirtintų vietovių kontekste) Glinskį pripažinti ir pagerbti kaip didįjį kunigaikštį¹⁴³. Ir nereikia pamiršti, kad ir sukilęs Glinskis dar neperėjo (galima sakyti, ir „nesugrįžo“) į stačiatikybę. Tokį jį matome 1-uoju ir 2-uoju veiksmų potarpsniu. 3-iasis potarpsnis prasidėjo vėlyvą pavasarį, bet Glinskis jau nebebuvo didžiojo Maskvos kunigaikščio partneris, o didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu apsilavinuoti Vilniuje jam taip ir neteko. Reikia atkreipti dėmesį į gudų palaikymo – lietu-

¹³⁹ AT, t. 1, p. 22: „Quibus in hunc modum coinstitutis ad Moscorum ducem se contulit, ac, ut fidem majorem ei de se feceret, thesaurum et supellectilem omnem suam cultam et pretiosam cum cognatis suis ad Moscoviam transtulit.“

¹⁴⁰ Žr. 202, 204 nuor.

¹⁴¹ AT, t. 1, p. 22: „Interim autem antequam rex eo [į Lietuvą – E. G.] venisset, Michael arces tam suas quam regias in Lithuania, fraude ei a Ruthenis proditas, presidiis suis ac commeatu firmabat.“ Plg. X lentelę.

¹⁴² Kroniki..., p. 77.

¹⁴³ Ten pat: „Interea eundem aliquot oppida immunita deditione accepit: et plerosque proceres et nobiles Lituano juramento fidelitatis ac subjectionis sibi obtrinxit, et pro magno Lituaniae duce se coli jussit.“

¹³⁷ Žr. 121 nuor.

¹³⁸ Žr. 130 nuor.

vių privertimo ir užvaldytų – neužvaldytų pilių kontekstą¹⁴⁴. Glinskio išpuolis lietuvių administracijai buvo nelauktas ir jam nebuvo pasiruošta (situaciją gerai simbolizuoja ištrauktas iš lovos vienmarškinis Zaberezinskis). Tačiau net ir tokioje padėtyje Glinskis nesulaukė visuotinio gudų sukilimo: 3-iojo potarpsnio išvakarėse jis paprašė rusų labiau paremti Minsko apgūlimą¹⁴⁵. Vadinas, šiuo metu jo klientų ir šalininkų puolimas jau išsikvėpė.

3-iasis potarpsnis prasidėjo, Zigmantui Senajam 1508 m. gegužės 4 d. išžygiavus iš Krokuvos¹⁴⁶. Jo atsivestas Mikalojaus Firlejaus vadovaujamas lenkų algininkų dalinys čia labai pravertė, tačiau reikia pasižiūrėti ir į tai, ką lenkų kronikininkai pasako ne ypač noriai. Patį tokį algininkų atsivedimą reikia vertinti, prisimenant būdingą panašių atvejų apibendrinimą W. Shakespeare'o „Hamleto“ finale: dinastams pakrikusioje šalyje išsižudžius, atėjo su tokiu būriu Fortinbrasas ir padarė tvarką. Norvego atsisėdimą į Danijos sostą šioje pjesėje lėmė abiejų šalių dinastų susitarimas. Dinastas Zigmantas pakrikusioje Lietuvoje pirmą kartą tai padarė mirus bevaikiam jo broliui, atėjęs su skubiai sugraibytų Silezijoje riterių būriu, antrą kartą – su skubiai susamdytais lenkų algininkais, pretenduojant užvaldyti jo tėvoniją galingam priešui. Abiem atvejais sumaištį sukėlė (ar galėjo sukelti) įsigalė-

jęs oligarchas, kurį galima pavadinti labai gabiū avantiūristu, ir abiem atvejais atsirado pakankamai Zigmantą palaikančių žmonių, kuriuos jis sugebėjo tuoju pat surburti. Todėl reikia skirti bent kelis žodžius šitiems žmonėms.

1506 m. Jogailaitį Zigmantą pasitiko vėliaviniai ponai su savo būriais ir pasipildant jų skaičiui jis įžengė į Vilnių turėdamas ~4000 raitelių¹⁴⁷. 1508 m. sunku apie tokį pasitikimą kalbėti, bet ar to pakanka apibūdinti situacijai? Zaberezinskio nužudymas parodo Glinskio išpuolio staigumą ir tai, kad Ponų Taryba nevaldė situacijos, bet prieštaringi lenkų kronikininkų parodymai ir Glinskio išsikvėpimas verčia klausti, kiek ir kur ponai ją valdė ar jos nevaldė. Galima paklausti paprasčiau: kodėl Glinskis nežygiavo į Vilnių? Tai vieno sakinio klausimas, bet ar galima į jį atsakyti taip pat vienu sakiniu?

Pirmasis atsakymas: 1507 m. Rusijos puolimą atrėmė ne tokia Lietuvos kariuomenė, kuri pralošė 1492–1494 ir 1499–1503 m. karus. 1507 m. vasarį susirinkęs Seimas įgijo etapinę reikšmę, sušaukęs daugiau eilinių bajorų, o tai leido paspartinti 1502 m. numatytą jų surašymą ir taksuoti karių išrangą, operatyviau rinkti sidabrinės mokestį, priimti karinį įstatymą (vad. nuostatą); visa tai su efektyvino kariuomenės sušaukimą ir padėjo geriau kontroliuoti karo prievolinkų apsiginklavimą¹⁴⁸. Iš to aiškėja antrasis at-

¹⁴⁴ Žr. 141 ir 143 nuor.

¹⁴⁵ AT, t. 1, p. 22: „Arcem etiam Minsko, auxilio Moscorum adjutus, obsedit et interciperet tentavit. Quam cum capere non posset, majore sibi a Mosco auxilia submitti petiit.“

¹⁴⁶ Ten pat: „Verum rex Sigismundus, premissis celeriter Nicolao Firlejo de Dambrowicza, palatino lublinski, cum exercitu ere conductorum militum molimina illa prevenit, ipsa etiam Cracovia quarta Maji egressus ad Lithuaniam accurrit.“

¹⁴⁷ Kroniki..., p. 69–70: „Altero et sequentibus diebus alii Lituani proceres ornatissimo ac frequenti comitatu occurrerunt, ut Sigismundus dux cum quatuor circiter equitum millibus Vilnam ingrederetur.“

¹⁴⁸ *Любаўскіў М. Я. П. сейм*, p. 178–181. Plačiau ir smulkiau apie tai (tai pasakytina ir apie 149-ąją nuorodą): *Lesmaitis G.* Nuo Viedrošos iki Oršos. Permainos LDK kariuomenės komplektavimo sistemoje // Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2007, p. 131–142.

sakymas: „visuotinio“ Seimo atsiradimas pritraukiant į jį eilinius bajorus (faktiškai pasiturinčiąją jų viršūnę) parodo pakankamai aiškų gerą karinę išrangą turinčių karo prievolinkų sluoksnio susiformavimą, leidusį šią išrangą detaliau aptarti ir tiksliau taksuoti, t. y. kokybiškai įvertinti kovingiausią pašauktinės kariuomenės dalį¹⁴⁹. Trečiuoju atsakymu galima šiuos duomenis tipizuoti: veldamų ūkiais pagrįstas bajoro dvaras sudarė materialines sąlygas atsirasti riterių kariuomenei, tai vėlgi rodo riteriškos atributikos išplitimas už ponų sluoksnio ribų¹⁵⁰. Statistikos požiūriu galima šį riterių sluoksnį užčiuopti atrinkus du ir daugiau žirgų išrengiančius pašauktinius 1528 m. kariuomenės surašyme¹⁵¹.

Zigmantas II buvo visų šių struktūrinių poslinkių variklis. Teisiniu požiūriu galbūt iškalbingiausias riteriškos žemėvaldos įtvirtinimo rodiklis yra chronologiškai beveik sutampančios su kariuomenės surašymu Zigmanto II 1529 m. šalies privilegijos garantija, kad didikams duodamos valdos teritorijoje bajorai nepatenka jų valdinytėn¹⁵². Taigi „seimo generalizacija“, susijusi su šio didžiojo kunigaikščio valdymo pradžia, patvirtina praktinę jo „socialines

politikos“ motyvaciją, siekiančią su efektyvinti karo tarnybos atlikimo sąlygas. Pabrėžiantis etninę veiksmų motyvaciją M. Liubavskis čia įžvelgia „Lietuvos žemės išimtinio viešpatavimo panaikinimą“¹⁵³, neįžvelgdamas atskiros gudų tautos, turinčios savo atitinkamą savimonę ir iš jos kylančius interesus, susidarymo. Šiuos interesus formavo ketorinė (valdovo globos) Stačiatikių bažnyčios padėtis, lemianti jos Kijevo laikų privilegijų patvirtinimą¹⁵⁴ ir nesipriešinimo neformaliajai Bažnyčių unijai kompromisą. Tai nebuvo sklandus kompromisas, jį trukdė gudų diduomenės siekis įgauti vienodą privilegijuotą padėtį su lietuvių diduomene ir pastarosios priešinimasis tokiam siekiui, tačiau tai buvo varžybos vienoje valstybėje, o ne kova dėl atskiro valstybingumo (juo labiau ne siekis prisijungti prie nepriklausančios Kijevo metropolijai Maskvos). Kaip Zaberezinskio nužudymas simbolizavo Glinskio kovą su Lietuvos ponija, lygiai taip pat politinę gudų diduomenės orientaciją į Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją simbolizavo Konstantino Ostrogiškio pabėgimas iš rusų nelaisvės¹⁵⁵.

6. Alberto Goštauto memorialas didžiajai kunigaikštieni

Savo laiške, rašytame dinastijos senjorui Vladislavui jau išvijus rusų kariuomenę iš Lietuvos (1508 m.), Zigmantas II Mykolą Glinskį pavadina *išdaviku ir susimokėliu prieš mūsų (pripažįstamą) padėtį ir orumą*¹⁵⁶. Zigmanto pavartoto žodžio „išda-

¹⁴⁹ Plg. Любавский М. Л. П. сейм, p. 495–496; Gudavičius E. Lietuvių pašauktinės kariuomenės organizacijos bruožai // Karo archyvas. Vilnius, 1992, t. 13, p. 72–73, 75, 88–93.

¹⁵⁰ Žr. Petrauskas R. Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje // Istorijos šaltinių tyrimai. Sudarė D. Antanavičius, D. Baronas. Vilnius, 2008, p. 91–113.

¹⁵¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1. Vilnius, 2006, p. 28–180.

¹⁵² Любавский М. Очерк..., p. 346–347: „Statuimus etiam et spondemus, quod nobiles magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, nobis subiectos, ipsos seu bona eorum nemini ducum aut baronum dabimus nec suscessoribus nostris dare licebit.“

¹⁵³ Любавский М. Л. П. сейм, p. 168.

¹⁵⁴ Ten pat, p. 111.

¹⁵⁵ Žr. I lentelę (2 poz.).

¹⁵⁶ AT, t. 1, p. 28: „Instigante namque Michaele, proditore insidiatoreque status et dignitatis nostre, magna Moscorum manus erupit in terras et dominia nostra

vikas“ (*proditor*) straipsnyje panaudotose Glinskiui skirtose Górschio ir Wapowskio citatose nėra¹⁵⁷. Įsiveržus Glinskio „paragintiems“ (ar „sukurstytiems“) maskvėnams, valdovas „teisėtai ėmėsi ginklo“¹⁵⁸. Žodis *deficere* vargais negalais pateko nors į I Lietuvos Statuto lotyniškosios redakcijos registrą¹⁵⁹, o žodžio *proditor* joje apskritai nerandame¹⁶⁰. Dinastų Jogailaičių dialoge Glinskis apibūdinamas kitaip nei tai daro lenkų kronikininkai ir, iš pažiūros, nei Lietuvos kanceliarinė terminija. Tačiau žodį *зражение* I Lietuvos Statute vis dėlto randame, nors tai gudiškojo polonizmo lietuviškoji metamorfozė iš lenkiškojo *deficere*¹⁶¹. Net ir tokiu atveju susiblokuoja valdovo ir lietuvių aristokratijos terminija, o lenkų aristokratija pasako kitaip. Su jos leksikonu galėjome susipažinti lenkų kronikose, o Alberto Goštauto memorialas supažindina mus su lotynišku, nors ir labai siauru, lietuvių aristokratijos leksikonu.

1508 m. pabaigoje prasidėjusioje Glinskio išdavystės byloje A. Goštautas pateko tarp suimtų įtariamųjų (daugiausia gūdų)¹⁶². Goštautą užstojo popiežiaus nuncijus Achilas de Grassis, Goštautas (ir kai

kurie kiti suimtieji) 1511 m. gegužę buvo paleistas¹⁶³. Memorialas rašytas 1525 m. kanclerio ir Vilniaus vaivados Alberto Goštauto kivrčo su šalies etmonu ir Trakų vaivada Konstantinu Ostrogiškiu proga. Goštauto polemika su savo oponentu nusibrėžia šiame memoriale dviem kryptimis. Viena jų asmeninė – kanclerio kaltinimai ir nuopelnai čia priešinami etmono kaltinimams¹⁶⁴. Antra viešoji – siekis išsaugoti kilmingiesiems lietuviams aukščiausių valstybės dignitorijų monopolį – įvilktas į apgailėstą, padarius nedėkingam gūdai Konstantinui Ostrogiškiui nuolaidą tapti jam Trakų vaivada¹⁶⁵. Pirmąją kryptimi Goštautas išnaudojo progą atsiskaityti su bene svarbiausiu jo įskundėju Glinskio byloje – jaunesniuoju Mikalojumi Radvila goniondziečiu (atsiskaitymą lengvino tai, kad Mikalojus jau prieš trejus metus buvo miręs). Antrąją buvo suregzta didelio sąmokso, sujungiančio Radvilas su gūdais ir Glinskiu, „astrologinė“ hipotezė (Goštautui čia talkino tai, kad išmirštantys Mozūrijos

<...> Qua re nos permoti justa arma induimus, injuriamque illatam propulsavimus.“

¹⁵⁷ Žr. 65, 67, 68, 69, 73, 129, 132, 139–141, 143, 145 nuorodas ir X lentelę.

¹⁵⁸ Žr. 156 nuor.

¹⁵⁹ Žr. 114 nuor.

¹⁶⁰ PLS, t. 2, d. 1, p. 331–426. Kalbinę situaciją gerai parodo – Pirmasis lietuvių kalbos žodynas / Konstantinas Širvydas. Dictionarium trium linguarum. Vilnius, 1978, p. 636: „zdradziecki / Proditorius, priwilus || Zdrayca / Proditor, traditor, insidiator. Priwilėias, prigautoias“. Dėl *insidiator* plg. 156 nuor.

¹⁶¹ Žr. 110–115 nuor.

¹⁶² *Любавский М. Л. П. сейм*, p. 183 (Martynas ir Teodoras Chrebtavičiai, Aleksandras Chodkevičius, kunigaikštis Polubenskis; įskundė Glinskio iždininkas Ulrikas, Vidra, Kolantajus, kunigaikštis Lukomskis); AT, t. 1, p. 31.

¹⁶³ AT, t. 1, p. 91.

¹⁶⁴ AT, b. m., t. 7, p. 260: „Hostis vafer non tantum meus, sed etiam factorum meorum, que ego pro sacris M[aiesta]tibus vestris ac pro Republica facio et pro virili mea intrepidus exequor, non solum bona fama honoreque naturali et bonis honestisque modis quesito, verum etiam vita me artibus suis perversis privare contendens, hos qui semper abstant ab auribus sigilla ferentes regni auro corrupti, ut sibi et libidini sue assisterent arte vafra, quo liberius in Rempublicam cum Ruthenis, cum quibus in eam conspirat, debaccharetur.“

¹⁶⁵ Ten pat, p. 268: „Nunc juvat reminisci verbi domini episcopi camenecensis, amici mei singularis, quod vere aureum dicebat tum, quando per intercessionem meam laborabat Ruthenus pro palatinatu trocensi: „non licebit vobis, inquit, per fractionem sancitorum patrum vestrorum atque juramentorum, Ruthenum etiam quantumcunque meritum in palatinatum eligere, presertim eum Constantinum...“ Hec verba fuerunt domini episcopi vera sentientis, si nobis mens non leva fuisset, quoniam tum ego universos alios fratres suos Lithuanos dereliqui et privilegia antiqua patrie, haud imprudenter desuper confecta, omisi.“

kunigaikščiai buvo Onos Radvilaitės sūnūs ir Bona suinteresuota jų palikimu). Kanceleris negalėjo minėti nebūtų įvykių, bet tai netrukė jam interpretuoti juos sau norima ir Bonos pritarimo ieškoma linkme¹⁶⁶.

Pirmąją kryptimi pasakojama, kaip Mikalojus Radvila šmeižikiškai apkaltino Albertą Goštautą susimokius su Mykolu Glinskiu, o pastarąjį Goštautui atmušant nuo Vilniaus bei išsigandusiems Ponų Tarybos nariams išlaksčius, pats pabėgo į Žemaitiją, pasislėpęs šieno vežime¹⁶⁷. Anot Goštauto, apgynus jam Vilnių ir Trakus, kai kiti ponai išlakstė, jis dėl to susilaukė jaunesniojo Mikalojaus Radvilos neapykantos, „nes neabejojo mane

¹⁶⁶ Išsamesnį konfliktų aptarimą žr. – *Jasas R. Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525 m.) / Poleminiai ir panegiriniai Alberto Goštauto bei jo aplinkos raštai // [Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas. Senoji Lietuvos literatūra. 5 knyga] Šešioliktojo amžiaus raštija. Sudarytojai A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys. Redaktorius S. Narbutas. Vilnius, 2000, p. 27–29.*

¹⁶⁷ AT, t. 7, p. 262–263: „Pro quo proditore Michaele et ego, tunc ephebum adolescentem agens, cum tunc unicus patricius Rempubicam servaveram, omnibus tum majoribus, quorum intererat defendere, fugientibus et dispersis, eram per Radivilum, tum palatinum trocensem, calumniose et falso accusatus, quod cum Michaele, qui Ruthenus erat genere similiter quam iste hostis meus [Konstantinas Ostrogiškis – E. G.], conspirassem. Nam ex his semper oritur in Lithuania omne malum, licet palatinus vilmensis [vyresnysis Mikalojus Radvila goniondzietis – E. G.], pater criminantis me, defensor meus esset pro innocentia mea et pro meritis clarissimis, quae tum in Rempubicam effeceram, fortissime contra filium stetit et invectus est acriter tutatus veritatem. Intelligebat namque bonus pater, me injuste accusari ut pote per avaritiam filii, qui tum jam rapuerat bona Goniądz post fugam Glinski, et volens occupare etiam mea hereditaria Thikocin, dictis bonis Goniądz adjacencia. <...> Hec facta sunt M[aiesta]te Regia Cracovie tum agente. Hec erat conjuratio mea cum Glinski, cui solus restitui ceteris dominis timore percussis, presertim autem meo accusatore, qui de sede palatinatus sui trocensis, torrente eum umbra, homo pusillanimis et leporis cordis, etiam fugerat in Samogitiam, inventus sub feno equorum per d[omi]num olim episcopum et modernum capitaneum Samogitie.“

galintį jam taip pasipriešinti, kaip įvykiai mane parodė drąsiai pasipriešinus išdavikui Glinskiui“¹⁶⁸. Ši neapykanta, be abejo, susijusi su „gera“ valdų kaimynystė Palenkėje, kurią bandoma susieti su pabėgusio Glinskio valdų paglemžimu (priskiriant tai vien Radvilai, nors akivaizdu, kad visa situacija turėjo Goštautą daryti ne vien nesuinteresuotą šitokio pasiglemžimo stebėtoją)¹⁶⁹. Bet valdos tik detalė dideliame žaidime, kuriant Radvilų – Šv. Romos imperijos kunigaikščių ir Palenkės kaimynės Mozūrijos Piastų svainių – fortūną¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Ten pat, p. 263: „Sic ego adolescens solus defendi patriam ab hoste et utraque precipua hujus patrie loca Vilnam et Troki in absentia non tantum domini mei regis Ser[enissi]mi, sed etiam omnium tunc sue M[aiesta]tis vices gerentium tutatus magnanimitate conservavi. <...> Hec itaque virtus et firma constantio ac defensio mea peperit mihi odium et criminationem istius Radivil, quia non dubitaret, me sic sibi oppositum, quemadmodum res demonstravit me opposuisse fortiter proditori Glinski.“

¹⁶⁹ Žr. 167 nuor. (esantį prieš praleidimą tekstą).

¹⁷⁰ AT, t. 7, p. 259–261: „Ex eo inprimis facto concepit quam maximum in me odium ruthenus ducaculus [Konstantinas Ostrogiškis – E. G.] inivit contra me secretam conspirationem cum domo Radivilorum mihi perpetuo ob virtutes meas et majorum meorum infesta et inimica, qua non solum me unicum superstitem et innocentem bonis meis hereditariis, sed etiam vita et bona fama mea inique, calumniose et falso privare ulla absque causa aliquotiens tentabat et conabatur, eo quod illos genere et, ut verum fatear, antiquitate et possessionibus anteibam, cum illis ab exordio pauca esset supellex, quia viginti dumtaxat cmethones, qui proavo eorum ante centum annos per M[a]g[num] ducem Vitowdum dati erant. Eorum rusticitatem, quam prius Paulo ante olim ducissa Masovie soror eorum, duci Conrado nupta, nobilitaverat, modernus Ser[enissi]mus rex noster <...> causa deinde intercessionis ejusdem mulieris, que utique benignitate nature favente non indecora erat, sublevavit valde bonis Goniądz et aliis quam plurimis de mensa M[a]g[ni] ducatus sui ad valorem centum milium ducatorum ornavit. <...> Propter quod me hostis ipse cuperet, veluti olim Radivil, palatinus, qui etiam se procuraverat per olim Maximilianum, cesarem, creari in ducem, tollere de via, qua tendere cuperet, cum eam videat sibi per me obsessam, quoniam dictus olim Radivil, palat[inus] vilmensis, predecessor meus, id in animo habuit, quod hic, nescio ex qua constellatione fieri as-

Iš čia ir kyla antrosios krypties Radvilų sąmokslų hipotezė, susiejanti gudų etnosą, Konstantino Ostrogiškio ir Mykolo Glinskio veiksmus¹⁷¹. Šitame savo memoriale Albertas Goštautas, kaip ir Zigmantas II, Mykolą Glinskį vadina *išdaviku (proditor)*¹⁷². Galima spėti, kad suteikęs imperijos kunigaikščio titulą Maksimilijonas ir didysis kunigaikštis (atsargiai nepaminint čia Lietuvos) įvardijami lygia greta užsimenant apie Habsburgų¹⁷³ ir Radvilų¹⁷⁴ „vedybinę politiką“.

solet, constituerat usurpandi sibi dominium sic quia ex Italia, Anglia, Francia, Polonia, Alemania et Masovia clam conduxerat astrologos, ex quorum practica habita revelatione nativitatis Ser[enissi]mi regis nostri feliciter moderni cum illi falso sibi predixissent, regem nunquam geniturum masculum heredem, ipse primum sororum suum, ducem Masovie, sui propterea in uxorem precabatur desponsareque tentabat sororem suam, ducissam Masovie, tandem cum ipse creatus esset in ducem, jam se ipsum ad instar Michaelis Glinski, miris artibus conabatur facere M[a]g[ist]r[u]m ducem, cujus rei non ignarus est Ser[enissi]mus dominus noster rex.“

¹⁷¹ Ten pat, p. 260: „Quorum exemplo idem hostis meus dux Constantinus ingrediens – utinam simile finem acciperet ut Michael Glinski, alter perpetuo tenetur vinculis alter (Paulus Radvil) inconfessus et intestatus subitanea periit morte occumberet – vellet hoc ipsum dominium, hereditatem domini nostri <...> vi Ruthenorum occupare. Propter quod mox cum creatus fuisset in palatinum trocensem aperuit abscondita cordis sui tumque supremum ducem Ruthenorum slucensem, cujus simul duo proavi per divum Casimirum regem atque M[a]g[ist]r[u]m ducem <...> ob eandem causam merito de truncatione capitis puniri, in amicum conciliavit, germanam sibi in uxorem ducendo, quamquam eum prius pro capitali hoste ducebat, supplicans eum flexis genibus et complois manibus coram sacra M[aj]est[ate] regia et toto senatu ante tres annos capite plecti vel se ipsum una cum filio suo perimi.“

¹⁷² Žr. 167, 168, plg. 156 nuor.

¹⁷³ Garsus to meto aukštosios politikos priešodis *Tu, felix Austria, nube!*

¹⁷⁴ Nusibrėžiant Jogailaičių išmirimo ir Piastų–Radvilų tapimo (per Lietuvos ir Mozūrijos sostus) Lenkijos karaliais perspektyvai. A. Goštautas išdrįsta teigti, kad tokie planai žinomi Zigmantui Senajam (žr. 170 nuorodos citatos pabaigą). Įvykiai išsirutuliojo ne šia, o Bonos pageidaujama linkme.

Lydinčioje I Lietuvos Statuto 1530 m. lotyniškąją redakciją Bagdono Semaškos „Goštautų panegirikoje“ apie jo pono kovą prieš Mykolą Glinskį net neužsimenama¹⁷⁵. Nebuvo reikalo: tai buvo senatvės pakirsto Konstantino Ostrogiškio mirties metai, o jau išleidžiant patį Statutą (1529 m.), A. Goštautas jautėsi pirmuoju žmogumi šalyje. Tais pačiais 1529 m. Zigmantas II patvirtino 1413 m. Horodlės privilegijos transumptą, pakartotinai užtikrinantį centrinių (Vilniaus ir Trakų) vaivadų dignitorijas tik katalikams¹⁷⁶. R. Jasui įrodžius Lietuvos kronikų vidurinės redakcijos, Bychowco kronikos ir A. Goštauto memorialo Bonai sąryšį¹⁷⁷, aiškėja užslėpta Goštautų giminės ir Gediminaičių „heraldinė giminystė“¹⁷⁸. Memoriale aukštą Goštauto kilmę siekiama parodyti kaip išskirtinių jo nuopelnų ir jo priešų kliaudžių priežastį: „Dėl to išdaviko Mykolo ir aš dar jaunu kariu būdamas, vienintelis tada kilmingasis apgynęs viešąją gerovę, tuo metu visiems vyresniesiems, kurie turėjo ginti, išlaksčius ir išsisklaidžius, buvau Radvilos, tuometinio Trakų vaivados, šmeižikiškai ir melagingai įskųstas, kad su Mykolu, kuris buvo gudų kilmės, panašiai kaip tas mano priešas, susimokiau.“¹⁷⁹ Ši *patricijaus* kilmė priešinama *gudų kunigaikštukui* Konstantinui Ostrogiškiui ir *kaimiečiui* Mikalojui Radvilai¹⁸⁰. Tokiu fonu parodomi A. Goštauto veiksmai sumaištis, kilusios nužudžius Zaberezinskį, metu.

¹⁷⁵ Žr. 13 nuor.

¹⁷⁶ *Любавский М.* Очерк..., p. 350–352.

¹⁷⁷ *Jasas R.* Bychowco kronika ir jos kilmė // Lietuvos metraštis. Bychowco kronika. Vilnius, 1971, p. 30–37.

¹⁷⁸ *Gudavičius E.* Žinutės..., p. 46–47.

¹⁷⁹ Žr. 167 nuor. (citos pradžia).

¹⁸⁰ Žr. 170 nuor.

Šį nužudymą Goštautas vertina kaip nemažos gudiškosios Glinskio kariuomenės veiksmų Lietuvoje pradžią, jau susitarus su maskvėnais bei totoriais, turint tikslą sunaikinti kitus ponus tarėjus ir užvaldyti visą didžiąją kunigaikštiją¹⁸¹. Tai vertinimas viso maišto mastu, bet parodoma ir šalį užgriuvusi netikėta sumaištis. Goštautas tai sužinojo viešėdamas pas šalies maršalką Joną Radvilą († 1522) Slanime iš čia atskubėjusio perbėgėlio ir nedelsdamas nuėjo į Vilnių¹⁸². Kiek svarbūs nurodyti faktai ir kiek galima šia informacija tikėti, įsigalėjus privisusių mokslo spekuliantų madai¹⁸³ „hm, ar tikrai taip buvo“? Perbėgėlis pranešė ir apie Naugarduke susirinkusius gudus, besitariančius, kaip pulti Vilnių ir paimti po bernardinų vienuolyno skliautais saugomą valstybės išdą. Tai maišto gero vadovo, koks ir buvo Glinskis, braižas: reikėjo išnaudoti staigmenos pranašumą, kai Ponų Tarybos pasimetimas buvo akivaizdus. Glinskio gabumų ir patirties turbūt niekas nesiims neigti. Neneigė ir Goštautas, sugebėjęs reikiamu laiku ir reikiamoje vietoje aplenkti maištininkus.

¹⁸¹ AT, t. 7, p. 262–263: „Quia cum primum occasio olim d[omi]no Zabrzezinski et transgresso vadio quadraginta milium flor[enorum] ipse Glinski conflato ex Ruthenis non parvo exercitu grassari per Lithuaniam cepisset, reliquos d[omi]nos consiliarios petens ad interitum ac subjugare cupiens totum M[a]g[num] ducatum sue dominationi et jam habita intelligentia cum Mosco atque Tartaro...“ Čia (ir 182 nuor.) *olim* reikia suprasti kaip *vėlionį*: kadangi memoriale šiuo atveju rašoma *per divum Casimirum* (ten pat, p. 260), žemesnio rango asmeniui reikia surasti kitokį apibūdinimą.

¹⁸² Ten pat, p. 263: „me tum cum uxore apud olim dominum Radivil, marschalcum in Slonim agente et confestim intellegens per Michaelem talia exerceri atque cum Ruthenis agere comitia in Novogrodek, ubi consilia fiebant de invadenda Vilna, quoniam illic in testudinibus monasterii Bernhardinorum essent totius terre thesauri, intellecto hoc ex transfuga, qui tum advolaverat ad me, ad marschalcum, uxore relicta in Slonim, consensu velociter equo, cucurri Vilnam...“

¹⁸³ Vėluojame čia (kaip ir visur kitur) 50 metų.

Tai irgi buvo ne iš kelmo spirtas žmogus, jau parodęs save, 1505 m. apgindamas nuo Krymo totorių Naugarduką¹⁸⁴, išaugęs ryžtingais veiksmais pasižymėjusių žmonių (senelio Jono ir tėvo Martyno) šeimoje. Beje, Naugardukas čia ne šiaip sau pateko į maišto pradžią aprašantį tekstą: tuo metu jo vaivada buvo Jonas Glinskis.

Pripažindamas Mykolo Glinskio sugebėjimus, Naugarduko pasitarimų užvilkinimą vis dėlto laikičiau klaida: siekiant staigiai išplėsti maišto veiksmus į kuo didesnę plotą, buvo įvairiomis kryptimis išblaškytos ne tokios jau didelės jėgos¹⁸⁵. Ši klaida labai pravertė Albertui Goštautui: po dviejų dienų jis Vilniuje jau turėjo daugiau kaip 2 000 žmonių ir jų skaičius kasdien didėjo¹⁸⁶. Nestulbinantis skaičius leidžia tikėtis realaus pasakojimo, juo labiau kad jis mini *savo* žmones, o „sausa“ kalba čia primena dalykišką kario raportą. Paneigirinės Goštauto gaidos prasimuša kitur: jam ne kartą skelbiant, kad jis vienintelis nepasimetė ir susibūrusiuosius Vilniuje vadina *mano kariuomene*, staiga atsirado *kiti ponai*, kurių akivaizdoje jis kalbėjo su Glinskio pasiuntiniu¹⁸⁷. Štai čia ir pamatome tuos lietuvius, kurie *įtvirtintose vietose nepakluso Glinskiui*. Jei Glinskis *neįtvirtintose vietose* vertė prisiekti jam kaip didžiajam Lietuvos kunigaikščiui¹⁸⁸, tai lygiai tas pat buvo padaryta ir Vilniuje, prisiekiant Zigmantui II¹⁸⁹. Ir priesaikos

¹⁸⁴ Lazutka S., *Gudavičius E. Deodato...*, p. 83, 87.

¹⁸⁵ Goštautas nurodo, kad traukdamasis nuo Vilniaus Glinskis čia, įskaitant ir prisidėjusius maskvėnus, turėjo 10 000 vyrų – žr. 200 nuor.

¹⁸⁶ AT, t. 7, p. 263: „et convolarunt ad me per duos dies de meis ultra duo milia armorum et in dies augebatur numerus exercitus mei“.

¹⁸⁷ Žr. 199 nuor.

¹⁸⁸ Žr. 143 nuor.

¹⁸⁹ AT, t. 7, p. 263: „Et ab omnibus, qui alicujus ponderis erant et me secuti Vilnam venerant, accēpi ju-

šitame tekste – ne stiliaus pagražinimas, o būtinas lojalumo patikrinimas ir užtikrinimas. Ši memorialo vieta (žr. 182, 186, 189 nuorodų citatas), jei ne geriausiai, tai bent vaizdžiausiai parodo, kad lietuvių didikas (beje, kaip ir didysis kunigaikštis) Glinskio veiksmus trečiuoju jo motyvacijos tarpsniu suprato kaip siekį užgrobti sostą padedant išorės priešams, t. y. išduodant savo šalį. Lietuvos kronikų Raczyński nuoraše¹⁹⁰ ši mintis kartojama XIII a. rytų slavų metraštininkų naudojamu retoriniu galių palyginimu¹⁹¹. Goštautas kalba ne apie ką kita, o apie Vilniuje surinktų jėgų karinę parengtį. Išgirdęs būtent tai, Glinskis Vilniaus pulti nesiryžo¹⁹². Prityręs karvedys suprato, kad turės reikalų su riterių kariuomene, kurios dvarų administracinį ir teisinį imunitetą fiksavo 1468 m. Kazimiero teisynas. XVI a. pradžios karinės išrangos taksavimo poreikis liudijo šitokio imuniteto realumą, o 1507 m. ši kariuomenė atlaikė Maskvos puolimą.

Vilniaus gynyba buvo pradėta organizuoti praėjus kelioms (daugių daugiausia – keliolikai) dienų po Zaberezinskio nužudymo. Vadinasi, antrojoje 1508 m. vasario pusėje Glinskis pasijuto nebesąs lygiavertis politinis partneris. Kadangi Moklokovo misija įvyko dar žiemą¹⁹³, vėliausiai ją galima

ramentum in vim fidelis defensionis contra proditorem Glinski et pro Ser[enissim]o rege Sigismundo, cui non pridem in initiis felicitis sui sublimationis prestiteramus juramenta.“

¹⁹⁰ Žr. I lent. 2 poz.

¹⁹¹ PSRL, Москва, 1962, t. 2, c. 860: «зانه бысть сила его мала, а сего велика».

¹⁹² AT, t. 7, p. 263 (tęsimas 189 nuorodos tekstas): „Eo auditu Glinski **consilium mutavit et trepidans** Vilnam non est agressus“ (išskirti žodžiai mano – E. G.). Pagyrušiška Goštauto retorika akivaizdi, tačiau Vilnius tikrai nebuvo pultas. Apie lietuvių rikiuotės daromą įspūdį prasitaria net išnaudojantis vos ne kiekvieną progą jiems igelti B. Wapowski – žr. 204 nuor. (*splendidus equitatus*).

¹⁹³ Žr. 121, 137 nuor.

datuoti kovo mėnesiu ar net tik pirmąja jo puse, taigi nuo vasario 2-osios praėjo apie pusantro mėnesio, o gal ir kokios dvi ar trys savaitės. Šiaip ar taip, po jos apie jokią politinę Glinskio partnerystę kalbėti netenka. Tai savaip pasako ir Goštautas, pažymėdamas, kad Glinskis pakeitė savo ketinimus¹⁹⁴. Kitu sakiniu nurodoma, kad jis atsiuntė laišką, kurį Goštautas parodė Zigmantui II¹⁹⁵. Aprašomoji situacija verčia labai daugiaprasmi žodį *quidem* čia versti „kaip tik“ ar „tikrai“ (juk memorialas rašytas teisinantis), o kalbama apie vos ne dvidešimties metų senumo įvykius, kuriuose didžioji kunigaikštienė nedalyvavo, bet ar drįstų kancleris čia meluoti, jei jis tuo metu su didžiuoju kunigaikščiu būtų pasielgęs kitaip. Todėl laiško atsiuntimo ir jo parodymo valdovui faktai abejonių nekelia. Sunkiau apibūdinti tikslią jų chronologiją. Prieveiksmis *tum*, pavartotas su *quidem*¹⁹⁶, čia verstinas „po to“, t. y. pasiuntinį su laišku buvo nuspręsta pasiųsti tik sustabdžius žygį į Vilnių. Koks čia buvo laiko tarpas, gal kelių valandų, o gal ir kelių dienų, bet tokio tarpo būta. Nespręsiu, ar tuo metu pats Glinskis buvo čia, nes įvykius lėmė ne tai, o jo nebuvimas vasario 2-ąją ar 3-iąją dieną. Gal Naugarduko sueigoje jis kaip tik ir ragino paskubinti Vilniaus puolimą, atidėjęs į šalį kitus siekius, tačiau net ir tokiu atveju jį tenka laikyti didžiausiu tokio uždelsimo kaltininku: juk jis pats Vilniaus žygį atidėjo, siekdamas pirmiausia susidoroti su Zaberezinskiu. Maišto vadas turėjo būti svarbiausioje pradedamų kovos veiksmų vietoje, o jis tą

¹⁹⁴ Žr. 192 nuor. (išskirtos citatos žodžius).

¹⁹⁵ AT, t. 7, p. 263: „Miserat quidem ille tum literas et nuncium ad me Vilnam optans, quatinus votis ejus non contravenirem, quas autem literas ego domino nostro regi exhibui...“

¹⁹⁶ Žr. 195 nuor.

lemiamą akimirką tvarkė savo asmeninius reikalus. Nuo Gardino iki Vilniaus yra apie porą šimtų kilometrų, panašiai ir nuo Naugarduko. Raiteliams žiemą šį kelią sukarti, leidžiant pailsėti žirgams, reikėtų bent jau trijų dienų. Tas dienas Glinskis padovanojo Goštautui (nuo Naugarduko jis būtų žygiavęs Goštautui dar nežinant). Dabar teko šitą klaidą taisyti.

B. Wapowskiis nurodo, kad savo laiškais Glinskis kurstė nepaklusti Zigmantui Senajam (*ad defectionem sollicitare*)¹⁹⁷. Laiškas Goštautui skambėjo kitaip: prašyta netrukdyti (*optans, quatinus votis ejus non contravenirem*)¹⁹⁸. Apie didžiojo kunigaikščio valdžią jau nebebuvo kalbos. Turbūt nereikia aiškinti, kad šiame laiške nekalbėta apie stačiatikių tikėjimo gynyumą, o iš to kiltų klausimas, kada ir kur apie jį kalbėta, konkrečiau – prieš Moklokovo misiją ar tikrai po jos. Galbūt Goštauto atsakymas irgi nebuvo toks bravūriškas, kokį tenka skaityti jo memoriale¹⁹⁹, tačiau jis aiškiai buvo neigiamas. Kaip memoriale nurodoma, išgirdęs šį atsakymą, Glinskis pasuko link Smolensko²⁰⁰. Goštautas sako, kad visa tai vyko Zigmantui dar neišžygiavus iš Krokuvos (iki gegužės 4 d.)²⁰¹. Iš viso to reikėtų spręsti, kad Glinskio laiškas Zigmantui II buvo parodytas, didžia-

¹⁹⁷ Žr. X lentelę.

¹⁹⁸ Žr. 195 nuor.

¹⁹⁹ AT, t. 7, p. 263: „et nuntium ipsius audientibus dominis, qui mecum aderant, pro modo rei expediendi: „quia non licet nobis patriiis patriam, pro qua moriendum est, deserere, domino hereditario fidem violare, sed contra proditores ejus arma sumere et fortiter resistere, quare certum habeas, si veneris huc, tecum pugnabimus et certamen commitemus, imo te bello prosequimur.“ Taip pat žr. *Lesmaitis G.* Min. veik., p. 135.

²⁰⁰ Ten pat: „Quo audito divertit ille versus Smolensko et Moscoviam, decem tunc milibus Ruthenorum et ex Moscis etiam conflatis.“

²⁰¹ Ten pat: „Hec facta sunt M[aiesta]te regia Cracovie tum agente.“ Plg. 146 nuor.

jam kunigaikščiui jau atvykus į Lietuvą, nors negalima visai atmesti ir ankstesnio jo nusiuntimo į Krokuvą galimybės (ja vis dėlto labai reikėtų abejoti: tokį svarbų dokumentą geriausia būtų valdovui įteikti pačiam). Kad ir kaip ten būtų, ar tikras, ar sau priskiriamas Alberto Goštauto – įvykių lėmėjo vaidmuo – pasibaigė Zigmantui II atvykus į Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją. Aišku viena: gal ir labiausiai jis pasižymėjo neįleisdamas Glinskio į Vilnių, bet tai darė ne jis vienas. S. Górskis pažymi, kad buvo ir lietuvių, kurie būtų prisidėję prie Glinskio, jei maištas suspėtų išiliepsnoti²⁰². Prie Vilniaus Glinskis buvo sustabdytas vėliausiai vasario antroje pusėje, Zigmantas II pasirodė Lietuvoje tik gegužę. Taigi buvo kovo ir balandžio mėnesiai, tik kur buvo norėję palaikyti Glinskį lietuviai? Wapowskiis į tai žiūri realiau: buvo (gal ir nemažai) sumišusių gyventojų²⁰³, bet buvo ir tokių, kurie aiškiai stoji už Zigmantą; progai pasitaikius, Glinskio pasiglemžti žmonės ėmė bėgti iš jo stovyklos²⁰⁴.

Kaip Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje išnyko ši stovykla ir jai talkinusi rusų kariuomenė, literatūroje pakankamai yra nušviesta ir čia to nekartosiu. Šv. Margaritos dieną jos abi buvo „išlydėtos“, dar anksčiau susikeitus pagrindinio veikėjo ir talkininko vaidmenims. Mums gal svarbiau yra pažymėti, kad prieš 200 metų tą pačią dieną žemaičiai laimėjo Durbės mūšį.

²⁰² AT, t. 1, p. 22: „Fuereque ex Lithuanis, qui rebus Michaelis studebant, quibus si temporis spatium datum esset, ad societatem ejus non inviti accessissent.“

²⁰³ Plg. 204 nuor. (*qui dubiae erant fidei*).

²⁰⁴ Kroniki..., p. 78: „aliae Lituorum copiae, quae partium erant Sigismundi principis, mandato ejus conveniebant. Hi et alii qui dubiae erant fidei, certatim castra regia splendido equitatu adaugebant <...>. Ad famam regii adventus et Polonicarum copiarum, ingens in Lituania facta est animorum mutatio: etenim complures Michaelis castris desertis ad regia ultra transfugiebant.“

Beje, lietuviai Durbės mūšyje nedalyvavo, kaip ir Glinskio istorijoje dalyvavo nebent tik tie žemaičiai²⁰⁵, kurie stebėjo iš šieno besiropščiantį pagrindinį Alberto Goštauto įskundėją. Kaip ir 1507 m., rusų kariuomenė vengė atviro mūšio ir čia Wapowskis pasako svarbią detalę: jo reikalaujančiam Glinskiui buvo nurodyta atitinkama vieta, kai ką pasakant apie pradinį jo sandėrį su Baziliumi III²⁰⁶. Imti turėjo abu, bet taip ir tiek, kiek kiekvienas gali. Vienas jų tik šildėsi rankas, kitas ėjo *va banque*. Pastarojo bankas dabar buvo tuščias.

8. Vietoj išvadų

Vargu ar apskritai yra nešališkų šaltinių. Labai vingiuota ir tragiška Mykolo Glinskio biografija šiuo atveju pasidaro dar tragiškesnė, nes audringi įvykiai čia dar audringiau nušviečiami. Istorikas, naudodamas tokius šaltinius, yra priverstas „dirbti audroje“. Tai ne vienintelis apsunkinimas: staigūs Glinskio gyvenimo vingiai (daug kur galima pasakyti „lūžiai“) kardinaliai keitė jo veiksmų motyvaciją, o tai reikalauja gerai nusibrėžti atskirus tarpsnius, leidžiančius padaryti būtent jiems tinkamas išvadas, kurios gali net ir visai netikti kitur. Savaime suprantama, kad apibendrintas išvadas padaryti dėl to tampa dar sunkiau. Tai objektyvioji problemos pusė. Subjektyvioji jos pusė yra ta, kad tinkamo dėmesio čia nesusilaukė lietuvių šaltiniai, kurie daug kur gali nemažai ką pasakyti.

²⁰⁵ Galbūt šis mano teiginys ir per drąsus: Zigmantas II spėjo paskelbti kariuomenės sušaukimą – žr. 204 nuor. (*mandato ejus conveniebant*).

²⁰⁶ Kroniki..., p. 78: „[Glinskis – E. G.] ad castra Moscorum veniens eis persuadere coepit, ut collatis signis cum rege Sigismundo congregarentur... Quibus nihil moti Daniel Scena et Jacobus Zachariae duces exercitus, non se ad dubii martis certamina, sed terrae Lituaniae occupationem, et arcium expugnationem missos esse responderunt.“ Plg. 125–129 nuor.

Šaltinių konfrontavimas parodo, kad mirštant Aleksandriui II, valdovo favoritas jau nebuvo visagalis, nors Klecko mūšio laimėjimas ir labai pakėlė jo akcijas. Kaip parodė tolesni įvykiai, lietuvių ponai neprarado savo bajoriškiosios klientūros, o naujojo didžiojo kunigaikščio atėjimas leido susivienyti jų viršūnei, kaltinant Glinskį noru užgrobti valdžią. 1506 m. pabaigoje ir didesnėje 1507 m. pusėje Glinskis labiausiai siekė atremti šiuos įtarimus ir kaltinimus. Zigmantas II laviravo šių kaltinimų nepalaikydamas, o kartu ir nušalindamas Glinskį nuo svarbiausių klausimų sprendimo. Toks jogailaitiškas delsimas tuo metu buvo bene geriausia momento išeitis, tačiau jis netenkino nė vienos konfrontuojančios pusės. Didėjant Glinskio priešų spaudimui, Glinskis siekė užtarimo už Lietuvos ribų, bet jo pastangos nebuvo sėkmingos. Tolesni jo veiksmai parodo jį kaip gerą taktiką (karį), bet toli gražu ne tokį strategą (karį politikoje ir politiką karyboje). Matydamas, kad praranda savo pozicijas, jis bijojo prarasti ir savo klientūrą, suabsoliutindamas jos, kaip savo atramos veiksnio, vaidmenį. Maišto metu iškelti stačiatikybės gynimo šūkliai buvo skubota ir neapgalvota akcija, nes ktetorinė jos struktūra orientavosi arba į neformaliąją Bažnyčių uniją, arba į faktinę Kijevo metropolijos autocefaliją (abiem atvejais į didįjį Lietuvos kunigaikštį, patvirtinusių Kijevo laikotarpio bažnytinius nuostatus). Ši akcija lengvino kalbą su Maskva, bet stūmė į antivalstybinius veiksmus prieš faktinį Kijevo metropolijos globėją. Iškelti stačiatikybės gynimo šūkliai tebuvo ekspromtinė konjunktūra, kurios griebtasi paaiškėjus lietuvių riterijos (įskaitant ir vieno žirgo šiaudinių riterių dalį) sušaukimo santykiniam efektyvumui pačioje maišto

pradžioje. Rusų metraštis prabilo tik apie Glinskio tarnystę, neužsimindamas apie jokių konfesinius motyvus. Etniniu požiūriu tai buvo tikrai gudų, bet visuomeninių struktūrų požiūriu – tik Glinskio klientūros (tiesa, plačiausiaja jos prasme) maištas. Pagrindinis jo variklis buvo Glinskio asmens charizma. Kaip parodė įvykiai, šį veiksnį Glinskis išnaudojo puikiai. Sanderį su Baziliumi III irgi galima pripažinti šios charizmos poveikio padariniu. Plataus masto karinių veiksmų parengimą, bent jau dalinės konspiracijos sąlygomis, taip pat reikėtų laikyti Glinskio didelių organizacinių sugebėjimų rodikliu. Bet visa tai tik taktikos rodikliai. Charizma – ne politinė programa (nebent jos pakaitalas), o veiksmai be tikros programos – ne strategija. Iš čia jau kilo taktinės klaidos. Jų didžiausia – Vilniaus puolimo uždelsimas. Negaliu pasakyti, ar šis puolimas būtų pavykęs neuždelsus, bet tai jau kalba apie tai, „kas būtų jeigu būtų“. Tai A. Demandto sekcijų duona, į ją nepretenduoju.

Glinskio karjera buvo iššūkis visai Lietuvos valstybės valdymo sistemai: „pagonių“ (musulmonų) palikuonis, peršokęs į katalikus per lojalių neformaliųjų unitų diduomenę, kuriai dar ir po pusės šimtmečio išdidžioji Radvilaitė reiškė įtarinėjimus, tapo visagaliu favoritu, o to nepavyko pasiekti net jokiam (gal išskyrus tik Joną Goštautą Kazimiero paauglystėje) lietuvių aristokratui. Toji sistema susiklostė susiderinus labai palankioms aplinkybėms: išmiršantiems Kęstutaičiams nustūmus žemyn kitas Gediminaičių šakas ir atradus ypač sėkmingą lietuvių aristokratijos kompromisą su lenkiškąja Gediminaičių šaka – Jogailaičiais. Pagarsėję iš kartos į kartą sugebėjimu išlaukti ir surasti reikiamus sutarimo taškus, Jogailaičiai išorėje užtikrino lenkų hegemonistams farvateri-

nus ryšius su Lietuva, o Lietuvai dinastinio paveldėjimo buferį prieš siuzerenines hegemonistų pretenzijas (visi visiems buvo reikalingi). Sėdintis Krokuvoje valdovas viduje netrukde lietuvių aristokratijai įtvirtinti jos išimtinumą ginančias privilegijas. Glinskis pasikėsino į šį išimtinumą. Tokie dalykai nedovanojami ir visa šito kivirčo istorija tik dar kartą tai patvirtino. Valdant Aleksandrui II, jis puolė, atėjus Zigmantui II, jam teko gintis. Abiem atvejais abi pusės leido sau viską. Ponų Taryba galėjo sau tai leisti. Už jos pečių dunksojo sistema (galima ir sakyti, kad lietuvių aristokratija susitapatino su sistema). Užspeistas į kampaniją Glinskis gerai sistemos neįsivaizdavo: jo strategija siekė susidorojimu su Zabezinskiu įbauginti staigiai užklyptą Ponų Tarybą ir, užsitikrinus didžiojo Maskvos kunigaikščio paramą (pagal Glinskį) ar globą (pagal Bazilių), pastatyti Zigmantą Senąjį prieš įvykusį faktą. Prieš faktą atsidūrė pats Glinskis: Vilnius jo neprisileido.

Glinskį labiausiai rėmė gudai. Kiek šiuo atveju galima kalbėti apie bajoriškiosios gudų tautos politinius siekius? Kaip ir lietuvių atžvilgiu, čia visų pirma lėmė gudų pasaulietinės ir dvasinės diduomenės interesai. Pastarosios pasyvumą lėmė jos ketorinė struktūra, papildomai paralyžiuojama neformaliosios unijos. Pasaulietinės diduomenės poziciją apibūdina žymiausiųjų stačiatikybės ketorių – Slucko ir Ostrogo kunigaikščių – priešiška Glinskiui ir Maskvai laikysena. Ji ir negalėjo būti kitokia, nes Glinskio charizma galėjo susirasti tik gudų riterijos (dar vargingesnės ir silpnesnės už lietuvių) atramą. Etniniu ir socialiniu požiūriu Glinskio programos pakaitalas objektyviai vedė (tiksliau – turėjo vesti, bet neatvedė) į tam tikrą (ar turint omenyje socialinę elitą – ribotą) perversmą,

turėjusį suteikti valdžią naujai susikuriančiai didikų grupuotei, perdalijančiai žemėvaldą, valdžios svertus ir privilegijas. Glinskio stambioji ir smulkioji, senoji ir naujai suverbuota klientūra ir būtų šitos grupuotės branduolys. Gudiškas jo pobūdis ginčų nekelia ir neturėtų kelti. Šiuo požiūriu Glinskio kariuomenė (o apie ją kalbėti galima ar net reikia) galėtume net palyginti su plaukiančiais į Angliją Vilhelmo Nukariautojo normanais, tikrai perdalijusiais žemėvaldą taip, kad net pasikeitė Anglijos ekonominė ir socialinė

raida. Galima čia net nurodyti konfesinę paralelę: Vilhelmui vėliavą atsiuntė popiežius, o Glinskį parėmė Bazilijus III. Tačiau Hastingso mūšio pakaitalo nesulaukta: į „Anglijos krantą“ naujojo „Vilhelmo“ kariuomenė neišlipo. Apie gudų bajoriškosios tautos politinio darinio kūrimą čia galima kalbėti tik *neįvykusios istorijos* požiūriu

Lenkų šaltiniai Glinskį vadina atkritėliu. Lietuvių ir karaliaus-didžiojo kunigaikščio terminija sutampa: Glinskis – išdavikas. Abiem atvejais tai didenybės įžeidimas.

DER AUFSTAND ODER EIN AUFRUHR?

Edvardas Gudavičius

Zusammenfassung

Die Verschwörung von Michael Glinski (1507–1508) bleibt zum Teil bis heute noch ein Rätsel. Man belebt auch manche Versuche sie als die Bildungsstrebe eines ruthenischen Staates darzustellen. Der Lebenslauf Glinski's ist ein Beispiel der gegensätzlichen Aufschwünge und Niederlassungen: ein Mann der ausserordentlichen Begabungen – ein allmächtiger Herrschersliebhaber – ein von allen verlassener Eingekerkelter. Die plötzlichen Veränderungen seiner Tatrachtung und seiner Lage zwingen den Forscher jedesmal gesondert seine Bestrebungen und Wirkungsziele anzusehen. Nach dem Tode des kinderlosen Großfürsten (und polnischen Königs) Alexander kam zu Litauen sein Bruder Sigismund der Alte (auch die Polen erwählten ihn zu ihrem König). Glinski, als auch die anderen Großherren, huldigte dem neuen Herrscher, aber das Herrenrat beschuldigte ihn über das Streben für sich die Herrschaftsmacht anzueignen. Sigismund nahm diese Beschuldigung nicht an, doch die Würdigkeiten Glinski's wurden ihm entwandt. Solche ausgleichende Betrachtung war keiner streitenden Seite annehmlich. Das Herrenrat (sein Leiter war der Landmarschalk Johann Zaberezinski) suchte Glinski weiter als einen Staatsverschwörer zu überführen. Selbst Glinski fing an die Hilfsmittel ausserhalb den Grenzen des Großfürstentums Litauen zu suchen. Die polnischen Quellen (die Chronik von Bernhard Wapowski und die Bemerkungen des Archivars Stanislaus Górski) geben die Auskunft über die Zeitstrecke vom Ende 1506 bis zum

Anfang 1508 am Meisten. Die Bitte Glinski's an den König von Ungarn und Böhmen Wladislaus (den Dynastiehaupt der Jagellonen) um die Fürsprache hat keinen Erfolg dargebracht. Dann hat Glinski sich zu einem unerwägten und radikalen Anschlag entschieden. Mit dem Großfürsten von Moskau verabredet brachte er in der Abwesenheit Sigismunds sein ruthenisches Kundentum zum Ausbruch. Das war nicht nur ein *crimen laesae maiestatis*, sondern auch ein Staatsverrat. Man hoffte auf das Gelingen des plötzlichen Ausbruches, dies kam aber nur zum Teil. Zabererezinski wurde in Grodno ermordet und manche Ratsherren eingeschüchert, es war aber genug solcher litauischen Groß- und Kleinadliger, welche zu Vilnius eilten, um die Hauptstadt zu schützen (der Bericht des litauischen Kanzlers Albert Goštautas über den Anfang des Jahres 1508 bringt die beste Rechenschaft darüber). Wann Glinski sich gegen Vilnius wandte, war die Hauptstadt schon von einer bedeutenden Schar der litauischen Ritterschaft geschützt worden. Der entscheidende Augenblick wurde darum versäumt, der Einfall der Moskowiten hat wenig geholfen. Im Mai kam noch Sigismund aus Polen mit einer Schar der polnischen Söldner. Der Großfürst hat sofort das Heeresaufgebot erklärt. Die Anhänger Glinski's gingen auseinander, er selbst floh nach Moskau.

Die polnischen Quellen beschreiben den Aufruhr Glinski's als eine Untreue (*defectio*), die litauischen (und die königliche Kanzlei) nennen ihn Verräter (*proditor; з[ə]падуа*).

*Įteikta 2013 12 02
Parengta skelbti 2014 04 19*